

Bir Sultan, Bir Acı Aşk Hikâyesi

 MUSTAFA ŞAHİN^a

Geliş Tarihi: 26.03.2020 | Kabul Tarihi: 23.07.2020

Öz: Halil Sultan, Emîr Timur'un torunu ve Mirza Mirânşah'ın oğludur. Mirza Muhammed Sultan ve Mirza Uluğ Bey gibi Halil Sultan da Saray Mülk Hanım'ın gözetimi altında büyüdü. Halil Sultan, dedesi Emîr Timur'un önde gelen emirlerinden Hacı Seyfeddin'in hanımı veya cariyelerinden Şâd Mülk'e aşık olmuş, Emîr Timur'dan habersiz onu nikâhına almıştı. Emîr Timur bu durumu öğrenince derhal kadının öldürülmesini istemişse de araya girenler kadının hamile olduğunu söyleyerek onu bu kararından vazgeçirmişlerdi. Halil Sultan, Mirza Şahrüh ile yaptığı taht mücadelelerinde yenildi. Emîr Argunşah, Emîr Allahdâd, Hanımı Şâd Mülk ve onun hizmetçisi Baba Turmuş ele geçirildi. Emîr Argunşah ve Emîr Allahdâd orada öldürüldü. Baba Turmuş kaçarken suya atlayıp öldü. Mirza Şahrüh kendisine getirilen Halil Sultan'ın yerine oğlu Uluğ Bey'i Semerkand'a vâli yaptı. Halil Sultan'ı da Rey'e görevlendirdi. Kısa bir süre sonra Halil Sultan orada öldü. Aşk acısına dayanamayan Şâd Mülk de intihar etti. Bu çalışmanın amacı devlet yöneticilerinin zaaflarının ve dirayetsizliklerinin doğurduğu olumsuz sonuçları göstererek yöneticilere ve gelecek nesillerin ders almalarını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Timurlular, Halil Sultan, Şâd Mülk, aşk, taht mücadelesi.

^a Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sahinmustafa66@hotmail.com

A Sultan and a Sad Love Story

Abstract: Khalil Sultan was the grandson of Amir Timur and son of Mirza Miran Shah. Like Mirza Muhammad Sultan and Mirza Ulugh Beg, Khalil Sultan was also raised by Saray Mulk Khanum. Khalil Sultan fell in love with Shad Mulk, wife or a concubine of Amir Hajji Saifuddin, one of the prominent amirs of Timur, and married her without Amir Timur's knowledge. When Amir Timur learned it, he gave an order to kill Shad Mulk; however, people interceded because she was pregnant, and dissuaded Timur from his decision. Khalil Sultan lost the throne struggles to Mirza Shahrukh. Amir Arghun Shah, Amir Allahdad, his wife Shad Mulk and her servant Baba Turmish were all captured. Arghun Shah and Allahdad were killed at the scene. Baba Turmish jumped into the water while escaping, and died. Mirza Shahrukh appointed his own son Ulugh Beg as the governor of Samarkand instead of Khalil Sultan who was delivered to himself. He appointed Khalil Sultan as governor of Ray. After a short while, Khalil Sultan died. Being unable to stand the pangs of love, Shad Mulk killed herself. This study aims to show the negative results of the behaviors of weak and state administrators and to ensure that the managers and future generations take lessons.

Keywords: Timurids, Khalil Sultan, Shad Mulk, love, throne struggle.

Giriş

Halil Sultan 27 Recep 786/14 Eylül 1384'te Herât'ta doğdu.¹ İsmi bazı kaynaklarda Nasireddîn Mirza Halil Sultan olarak da geçmektedir.² Babası; Emîr Timur'un oğlu Mirza Miranşah,³ Annesi; Özbek hanı Ak Sûfî'nin kızı Sevin (Sevi, Süyün)

¹ Anonim, *Mu'izzu'l-ensâb*, İstoria Kazah u Persidskih İstocnikah, III, (Prevad (Çev). Ş. H. Vahidov), Almatı: Dayk Press, 2006, s. 147 (Bu eserin Rusça kısımlarının çevirisi konusunda verdiği destekten dolayı Nergis Rustaiva'ya teşekkür ederim.); W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev. İsmail Aka), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s.72; Aynı Müellif, "Halil Sultan", *İ.A.*, C.5, İstanbul: MEB, 1987, s.162.

² Devletşâh-ı Semerkandî, *Tezkîretü's-Şuarâ* (*Tezkere-i Devletşâh*), C. 3, (Trc. Necati Lügali), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1997, s. 420; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, (Çev. M. Öztürk), Ankara: TTK, 2006, s.25 dn. 59, 78.

³ Muiz, 103. Mirza Miranşah henüz on dört yaşındayken Emîr Timur 782/1380 yılında onu Horasan vâililiğine gönderdi. Daha sonra ona Azerbaycan'ı verdi. Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur Zafernâme*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay., 2013, s.125, 217, 265. Mirza Miranşah burada görevliken 798/1395-96 yılında avlanmak üzere Hoy tarafına gittiğinde attan düşüp başını çarpınca beyin sarsıntısı geçirdi. Bu nedenle onda delirme belirtileri ortaya çıktı. 1399 yılından itibaren uygunsuz davranışlar sergilemeye başladı. İleri gelen kimseleri öldürttü ve bazı binaları yıktırdı. Babasının hazinesini etrafındakilere dağıttı. Suçlamalarda bulunduğu karısı Hanzâde de kaçıp Semerkand'a gitti. Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr* (*Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk*), (Çev. İ. Aka), Ankara: TTK, 2011, s.1-3; Klaviyo, *Emîr Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, (Çev. Ö. R. Doğrul), İstanbul: Nakışlar Yay., 1975, s.97, 152; Devletşâh, s.395-396; Hasan-ı Rumlu, s.79; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2015, s.64-66. Hanzâde, Mirza Miranşah'ın yaptıklarını ve yapacaklarını Emîr Timur'a anlattı. Onun isyan etmek fikrinde olduğunu, Emîr Timur'un tahtını ele geçirmek düşüncesi taşıdığını söyledi. İbn Arabşah, Miranşah'ın babasının yaşlandığını ve görevi bırakması gerektiğine ilişkin ona gönderdiği mektubu ayrıntılı olarak kaydetmiştir. Mirza Miranşah aynı yıl içinde görevinden azledilip yerine oğlu Mirza Ebübekir getirildi. Klaviyo, s.97, 152; İbni Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr fî Nevâib-i Emîr Timur* (*Bozkırdan Gelen Bela*), (Arapçadan çev. ve notlar Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay., 2012, s. 175-177; Devletşâh, s. 397; Hasan-ı Rumlu, s.79, dn. 150. Mirza Miranşah bu tarihten sonra Bağdad'da oturdu. Klaviyo'nun geçişi esnasında Mirza Miranşah'ın Sultaniye'de bulunma sebebi birkaç hafta önce buradan geçen Emîr Timur'u karşılayıp hürmet göstermek içindi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Klaviyo, s. 95-97, 152-153. Mirza Miranşah, Karakoyunlu Kara Yusuf ile 24 Zilkaade 810/21 Nisan 1408 tarihinde yapılan savaşta öldürüldü. İbni Arabşah, s. 370; Tacü's-Selmânî, *Târîhnâme*. (Çev. İ. Aka), Ankara: TTK, 1988, s. 93; El-Hüseynî, s.64; Hâfız-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih*. C.3, (Neşr. S. K. Cevâdî), Tahran: Kitabhâne-yi Millî-yi İnan, 1380, s.229; Devletşâh, s.397; Mirhând, *Ravzâtu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. 6, (Neşr. Çapepirüz), Tahran: Kitabfurûşîha-yi Merkezi Hayyam, 1339, s. 559; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbârî Efrâdî'l-Beşer*, C. 3, (Neşr. Muhammed Debrsiyâkî), Tahran: Kitâbfurûş-yi Hayyam, 1362, s. 571; Hasan-ı Rumlu, s.64; V. Minorsky, "The Qara-qoyunlu and the Qutb-shahs (Turkmenica, 10)", *Bulletin of*

Beg'dir. Sevin Beg, Mirza Miranşah'ın ağabeyi Mirza Cihangir'in hanımıydı. Cihangir'in 1376 yılında ölümünden sonra Emîr Timur onu, henüz on yaşında olan Mirza Miranşah ile evlendirdi. Sevin Beg, Hanzâde ismiyle meşhur olmuştu.⁴

Halil Sultan, Emîr Timur'un hanımlarından Saray Mülk Hanım'ın terbiyesinde yetişti.⁵ Emîr Timur'un önde gelen emîrlerinden Hudaydâd Hüseyinî, Halil Sultan'a atabey tayin edildi. Halil Sultan atabeyinin gözetiminde askerî alanda bilgi ve tecrübelerini arttırdı.⁶ Emîr Timur, Mirza Miranşah'ın aklı sorunlar yaşayıp etrafa zarar verdiğinde bu görevi oğlu Mirza Ebûbekir'e veriyse de o, babasından alınıp kendisine verilen bu görevleri kabul etmedi. Klaviyo aynı görev Halil Sultan'a verilse onun seve seve yapacağını, çünkü Halil Sultan'ın hem babasına muhalif olduğunu hem de diğer kardeşleriyle aynı anneden olmayıp üstelik de onlara rakip olduğunu kaydetmiştir. Hatta Klaviyo, Halil Sultan'ın babasına o kadar çok muhalif biri olduğunu, babasının öldürülmesi gerekse onun bunu yapmaktan sakınmayacağını kaydetmiştir.⁷

Halil Sultan daha dedesi Emîr Timur'un sağlığında orduda çok önemli görevleri başarıyla yapmış bu nedenle bahadır unvanı almıştı. Bu dönemde Beylekan, Arran ve günümüzdeki Ermenistan civarının yönetimini üstlendi.⁸ Henüz on beş yaşın-

---

the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 17, No. 1, (1955), s.58; Hüseyin Mir Ca'ferî, Târîh-i Timurîyân ve Türkmânân, Tahran 1393, s.240. Mirza Miranşah'ın çocukları şunlardı. Oğulları: Sultan Mahmud, Suyurgatmış, İcîl, Halil Sultan, Ömer Bahadır, Ebûbekir Bahadır, Hamid, Şırğa, Mahmud Kasım, Karaçar, Muhammed Timur, Seyyid Ahmed, Ebû Salih, Feruhzat, ve ismi bilinmeyen küçük yaşta ölen bir oğlu. Kızları: Kutluğ Sultan, Bigi Sultan, Saadet Sultan. Muiz, s. 141-142.

⁴ Klaviyo, s. 97; El-Hüseyinî, s.1-3, dn1; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.436; Muiz, 147; Abdürrezzak es-Semerkindî, *Matlaü's-Sadeyn ve Mecmau'l-Bahreyn, C.2/1* (Edt. A. Hüseyin Nevâî), Tahran: Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî ve Mütalaat-ı Ferhengi, 2004, 153; Barthold, *Halil Sultan*, s. 162; Musa Şamil Yüksel, "Türk Kültüründe Levirat ve Timurularda Uygulanışı", *Turkish Studies, C. 5, S. 3, (2010), s. 2047.*

⁵ Klaviyo, s. 96-97; Muiz, s. 147; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s. 72. Mirza Uluğ Bey de aynı hâtûnun terbiyesinde yetişti. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s. 57, 72; Aynı Müellif, *Halil Sultan*, s.162.

⁶ Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: TTK, 2009, s. 25.

⁷ Klaviyo, s. 96.

⁸ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihî*, (Çev. Zuhâl Bilgin), İstanbul: Kitap Yay., 2006, s.120-121; Abdülhüseyin-i Nevâî, *Esnâd ü*

dayken 1399 yılındaki Hindistan Seferi'nde onun yararlılığı görülmüştü.⁹ 803/1401 yılındaki Bağdad kuşatmasına katıldı ve büyük kahramanlıklar gösterdi. O, Emîr Şeyh Nureddin ile birlikte surlara merdiven dayayarak kaleye girenlerdendi.¹⁰

Emîr Timur'un 802-807/1399-1404 yılları arasında Yedi Yıllık Sefer olarak bilinen dedesi Batı Seferi'ne katıldı.¹¹ Bağdad ve Lûristan tarafında faaliyetlerde bulunan Halil Sultan daha sonra Mirza Ebûbekir Bahadır'ın komutasında Kemah Kalesi'nin ele geçirilmesinde görev aldı.¹² 804/1402 yılındaki Ankara Savaşı'na katılıp babası Mirza Miranşah ile birlikte ordunun sol kanadında görev aldı.¹³ Bu savaştan sonra aynı yılda Emîr Timur tarafından kendi tümeni ile doğu hududunu koruması için Semerkand'a başkumandan olarak gönderildi.¹⁴ Barthold'a göre bu dönemde Emîr Timur'un Halil Sultan'a ayrı bir sevgisi vardı. Zamanın devlet büyükleri onun çok parlak bir istikbali olduğundan söz ediyorlardı.¹⁵ Halil Sultan hakkında gerek Timurularla ilgili eserlerde ve gerekse müstakil çalışmalar mevcuttur. Ancak onun devlet yönetiminde zaafa düşmesinin nedenlerini ayrıntılı şekilde anlatan çalışma yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmanın amacı Halil Sultan'ın hükümdar olması sırasındaki faaliyetlerini, onun zaafalarının ve tedbirsizliğinin doğurduğu kötü sonuçları anlatarak devlet yöneticilerinin ve gelecek nesillerin ders almalarını sağlamaktır.

1. Halil Sultan'ın Şâd Mülk ile Evliliği ve Emîr Timur'un Ölümüne Kadar Olan İlişkileri

Halil Sultan, Emîr Hacı Seyfeddin'in¹⁶ hanımlarından veya

Mükâtebât-ı Târîh-i İrân ez Tîmûr tâ Şâh İsmâ'îl, Tahran 1341, s.141-142.

⁹ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.72; Aynı Müellif, *Halil Sultan*, s.162.

¹⁰ El-Hüseynî, s.1-25.

¹¹ Barthold, *Halil Sultan*, s.162.

¹² Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev. N. Lügal), Ankara: TTK, 1987, s. 300.

¹³ Nizamüddin Şâmî, s.304, 307; El-Hüseynî, s.27; Alan, s.73.

¹⁴ El-Hüseynî, s.32; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.67, 72; Aynı Müellif, *Halil Sultan*, s.162.

¹⁵ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.72.

¹⁶ Emîr Hacı Seyfeddin-i Nüküz olarak da bilinen Emîr Seyfeddin, Emîr Timur'un devlet kurma mücadelesinin ilk başlarından itibaren onun yanında bulunmuş bir emirdir. Nüküz kabilesindedir. Muiz, s. 129, 149. Gerek Timurular

kumalarından¹⁷ Şâd Mülk Ağa'ya âşık oldu. Dedesi Emîr Timur Semerkand'dan ayrıldığında onun haberi olmadan bu hanımı

Devleti kurulmadan önce ve gerekse sonra Emîr Timur'un verdiği görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Onun bulunduğu bazı görevler şunlardır. 765/1363-1364 yılında Timur Semerkand'a giderken yanında Emîr Cakü ile birlikte Emîr Seyfeddîn de vardı. Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, (Türkçe çev. Osman Karatay), İstanbul: Selenge Yay., 2006, s.188. MoĖollarla (Cete) 762/1361-13623 veya 765/1363-1364 yılında yapıldığı tahmin edilen Çamur Şavaşı'nda da Emîr Seyfeddîn vardı. Hâfız-i Ebrû, C.2, s.339; Hândmîr, s. 404; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s. 345; Mirza Haydar Duğlat, s. 193. 781/1379-1380 yılındaki Harzem Seferi'nde de yer aldı. Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, C. 3, (Tsh. ve Thş. M. Ferruh), Meşhed: Kitabfuruşî-yi Bastan, 1339, s.115; Şerefüddîn Ali Yezdî, s.122; Hâfız-i Ebrû, C.2, s. 548-49; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s. 512. Emîr Timur, kurultayına katılması için Herât'taki Kert Meliki Pîr Alî'ye Emîr Seyfeddîn'i göndermişti. Şerefüddîn Ali Yezdî, s.124; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.523. 784/1383 yılında Hacı Seyfeddîn'in oğlu Seyfûlmülk, Argunşah ve Şeyh Ali Bahadır ile birlikte Cete üzerine gönderildi. Mîrhând, s.132.785/1383-1384 yılında Büst'e asker gönderilirken öncü kuvvet olarak yer almıştı. Hâfız-i Ebrû, C.2, s. 596. 788/1386-1387 yılında Ahmed Celayir üzerine giden orduda öncü kuvvetti. Mîrhând, s.145. 789/1387 yılında Toktamuş üzerine yapılan seferde Emîr İyĖu Timur'a destek için gönderilen orduda komutandı. Şerefüddîn Ali Yezdî, s.156; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s.593. 795/1393 yılındaki Tikrit kuşatmasında yer aldı. 779-780/1379-1380 yılları arasında hacca gitti. Şerefüddîn Ali Yezdî, s.122; Hâfız-i Ebrû, C.2, s. 773; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s. 684. 796/1393-1394 yılındaki Gürcistan seferinde yer aldı. Şerefüddîn Ali Yezdî, s.245; Hâfız-i Ebrû, C.2, s. 795; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s.705. 803/1400-1401 yılında Timur Irak ve Azerbaycan seferine gittiği zaman Semerkand'da Muhammed Sultan'ın yanına da Emîr Seyfeddîn'i bıraktı. Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s.887. Emîr Seyfeddîn'in oğlu Emîr Abdussamed Ankara Savaşı'nda da görev aldı. El-Hüseyîni, s.29. Emîr Abdüssamed Mirza Şahrüh zamanında da görev yaptı. Hâfız-i Ebrû, C.3, s.14; Hasan-ı Rumlu, s.25. Hatta Mirza Şahrüh, Halil Sultan üzerine Semerkand'a gitmek için orduyu toplarken Bâdgîs'teki orduyu çağırması için de onu gönderdi. Hasan-ı Rumlu, s.25. Diğer oğlu Abdülmümin, Mirza Şahrüh'un oğlu Emirzâde İbrahim Sultan'ın tavacısıdır. Hudaı Kulu da Emîr Seyfeddîn'in oğlu olup Abdülmümin ölünce onun yerine geçti. Muiz, s.167. Mirza Emîr Hacı Seyfeddîn'in diğer bir oğlu da Emîr Abdülkerîm'dir. Tacü's-Selmânî, s.109. Ömerşeyh'in oğlu Emirzâde Ahmed'in hanımı ve Emirzâde Sencer'in annesi Emîr Hacı Seyfeddîn'in kızı Tacülmülk Ağa'dır. Muiz, s. 129, 130, 149. Şah-Mülk Eke de Emîr Hacı Seyfeddîn'in kızı olup Emirzâde Ebûbekir'in karısıydı. Daha sonra Mirza Miranşah'ın oğlu Emirzâde İcîl onunla evlendi. Şerefüddîn Ali Yezdî, s.428; Muiz, s. 149; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1005.

¹⁷ Yezdî, El-Hüseyîni, Abdürrezzak Semerkandî ve Hândmîr kuması, İbni Arabşah, Devletşâh karısı, Tacü's-Selmânî (Tarihname'de Seyfeddîn-i Cavdu şeklinde geçiyor) kumalarından biri olarak kaydetmiştir. Diğer kaynaklar da genel olarak cariyesi veya odalığı şeklinde kaydetmiştir. İbni Arabşah, s. 413; El-Hüseyîni, 47; Şerefüddîn Ali Yezdî, s. 433; Tacü's-Selmânî, s.35; Abdürrezzak Semerkandî, C.1/2, s.1068; Devletşâh, s.423; Hândmîr, s.552. Hasan-ı Rumlu ise sadece "kötü bir kadın" olarak kaydetmiştir. Hasan-ı Rumlu, s. 78-79; Hândmîr, s.552.

nikâhına aldı. Emîr Timur'dan korktuğu için de durumu bir süre gizledi.¹⁸ Şâd Mülk'ün yanında korkarak gidip geldi.¹⁹

Halil Sultan, Şâd Mülk'ü o kadar çok seviyordu ki artık ne yapsa kendisini dizginleyemiyordu.²⁰ Ona âdeta sıırlıklam âşık olmuştu. İbni Arabşah'ın bu durumu; "aşk esaretine düşmüş ve artık ondan başkasını görmüyordu. Aşkı günden güne artıyor ve onların aşk hikâyesi Mecnûn ile Leylâ'nın ve Ferhat ile Şirin'in hikâyelerini unutturmuştu. Bu aşk Halil Sultan'ın kalbini bütünüyle esir alıp aklını meftun edinceye kadar devam etti. Tüm varlığını Şâd Mülk'e râm edip yüreğine ateş düşürdü. Sanki geniş bir elbise diktirmişler de, ikisi aynı elbise içine girmiş gibiydiler. Sonunda Halil Sultan kadının diliyle, kadın Halil Sultan'ın diliyle konuşmaya başladı." şeklinde kaydetmiştir.²¹ Tacü's-Selmâni ise; Halil Sultan'ın Şâd Mülk'ün yalancı güzelliğine kapıldığını halbu ki kadının aslında alçak yaratılıştta bir cariyeye olduğunu kaydetmiştir.²²

Emîr Timur'un kız kardeşi ve Emîr Mü'eyyed'den doğma Arlat kabilesinden Emirzâde Ali'nin kızı olup da aynı zamanda Halil Sultan'ın hanımlarından biri olan Cihan Sultan (Sultan Begüm),²³ Halil Sultan'ın Şâd Mülk ile olan ilişkisini öğrendikten sonra bu durumu sineye çekmeyip Emîr Timur'a söyledi. Emîr Timur derhal Şâd Mülk'ü huzuruna getirmelerini emretti. Ancak Halil Sultan onu kaçırıp sakladı. Emîr Timur duruma çok öfkeleni. Onu bulup öldürün diye emretti. Araya Mirza Pir Muhammed Cihangir araya girip onun bağışlanmasını istedi. Böylece olay şimdilik kapanmış oldu. Ancak Halil Sultan'ın Aksulat'ta iken Şâd Mülk'ü gizlice yanına getirdiği haberi kendisine ulaşınca Emîr Timur onların huzura getirilmelerini emretti. Berat Bey gidip Şâd Mülk'ü getirdi. Emîr Timur bir kere

¹⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, s.443; El-Hüseyni, s.47; Devletşâh, s.423; Abdürrezzak Semerkandi, C. 1 / 2, s.1067 463; Hândmîr, s.552.

¹⁹ Hasan-ı Rumlu, s.78-79.

²⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 443; Devletşâh, s. 42; Hândmîr, s.552.

²¹ İbni Arabşah, s. 413-414.

²² Tacü's-Selmâni, s.35.

²³ El-Hüseyni, s.47; Şerefüddin Ali Yezdi, s.443, Muiz, s. 147; Hândmîr, s.552; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s. 100.

daha onun öldürülmesini emretti. Ancak bu defa araya Emîr Timur'un hâtûnlarından Saray Mülk Hanım girdi. Saray Mülk Hanım, Emîr Şah Melik ve Emîr Şeyh Nureddin'i yanına çağırıp Emîr Timur'un çocuklara karşı çok büyük şefkatinin olduğunu, ona kadının hamile olduğunu söylemelerini istedi. Onlar da Emîr Timur'a Şâd Mülk'ün hamile olduğunu söylediler. Emîr Timur, çocuk doğduktan sonra Mehdi Ulyâ Tuman Ağa'ya teslim edilmesini, kadının da bir köleye verilmesini emretti.²⁴

Emîr Timur, Halil Sultan olayını duyduktan sonra şehzâdelere yönelik bir emir verdi.²⁵ Bu emirde: "Her kim nerede hüküm sürüyorsa halkın dertleriyle ve adaleti sağlamakla uğraşsın. Divânelerin ve fesat kişilerin sözlerini dinlemesinler. Halkın ahvalinden haberdar olsunlar ki kıyâmet gününde rezil olmasınlar" dedi.²⁶ Halil Sultan buradan Taşkent'e, Emîr Timur'un yeğeni Sultan Hüseyin de Savran'a döndü.²⁷ Halil Sultan burada askerlerini korunaklı barakalara yerleştirerek kışın sert soğuktan korumaya çalıştı.²⁸

Halil Sultan her ne kadar 1404 yılında Emîr Timur'un izni olmadan sevdiği bir kadın ile evlendiği için dedesinin öfkelerini üzerine çekse de dedesi onun savaşçılık kabiliyetini takdir ettiği için ordunun önemli bir bölümünü emri altına verdi.²⁹

2. Emîr Timur'un Ölümünden Sonraki Taht Mücadeleleri ve Halil Sultan'ın Hükümdar Olması

Emîr Timur 1404 yılının sonlarına doğru Çin Seferi'ne çıkmıştı. Hava insanı hayrete düşürecek kadar soğuktu.³⁰ Etraf kar ve buzlarla kaplıydı.³¹ Emîr Timur Aksulat'tan ayrılarak Uzun

²⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, s.443; El-Hüseyinî, s.47; Hândmîr, s. 552.

²⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, s.444; Hândmîr, s. 552.

²⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 444.

²⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, s.444, El-Hüseyinî, s.47; Abdürrezzak Semerkandî, C. 2/2, s.1033; Hândmîr, s.552.

²⁸ Harold Albert Lamb, *Emir Timur*, (A. Göke Bozkurt), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2020, s.297.

²⁹ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.72.

³⁰ İbni Arabşah, s. 361; Şerefüddin Ali Yezdi, s.443, Tacü's-Selmânî, s.18; Hâfız-i Ebrû, C.2, s.1031; Hândmîr, s.531-532.

³¹ Tacü's-Selmânî, s. 18; El-Hüseyinî, s.47; Hândmîr, s.531-533.

Ata'ya gitti. Oradan Kamarşa Ata ve Sultan Şeyh'e sonra da Ceyhun Nehri'nin üzerindeki buzlardan geçerek 12 Receb 807/14 Ocak 1405'te Otrar'a geldi.³² Burada hastalandı. Hastalığı esnasında oğlu Mirza Cihangir'in oğlu yani Emîr Timur'un torunu Pir Muhammed'i veliahd olarak vasiyet etti ve 17 Şaban 807/18 Şubat 1405 tarihinde öldü.³³

Emîrlere; Taşkent'te bulunan Halil Sultan'a, Sayram'da bulunan Sultan Hüseyin'e ve Afganistan civarında bulunan Pir Muhammed'e mektuplar göndererek durumu bildirip gelmelerini söylediler.³⁴ Bazı emîrlere Pir Muhammed'in gelmesinin uzun süreceğini, Çin Seferi'nin ertelenmemesi gerektiğini, bu nedenle Halil Sultan'ın hükümdar ilan edilerek sefere devam edilmesi gerektiğini düşündüler. Hâtûnlar ile bazı emîrlere ise 22 Şaban 807/23 Şubat 1405 tarihinde Semerkand'a gidip Emîr Timur'u defnettiler.³⁵ Emîr Timur öldüğü sırada tüm beyler ve ordunun bir kısmı Halil Sultan'ın yanında Taşkent'teydi. Yaşça ondan daha büyüğü de yoktu. Belki şehzâdeler içinde en kuvvetlisi değildi ama merkeze en yakın olanlardan biriydi. Emîr Timur'un Çin Seferi sırasında toplanan ordunun büyük bir kısmı Taşkent'te onun komutasında kışlamaktaydı. Halil Sultan Taşkent'te iken Mirza Ahmed başta olmak üzere ordunun sağ kanat beyleri ona bi'at ettiler.³⁶

Emîr Timur ölünce onun yerine geçmek için Emîr Timur'un Tagayşah (Togaşah) adlı kızından torunu Emîr Mu-

³² Şerefüddin Ali Yezdi, s.443, 445; El-Hüseyinî, s.47; Tacü's-Selmânî, s.18-19; Hâfız-i Ebrû, C.2, s.1031; *El-Fuşenci'nin "İbret'n-Nâzirin" Adlı Eserinde Timur Devri Olaylar (Metin, Çeviri ve Değerlendirme)*, Haz. Ahmad Hesamipour, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2005, s. 87.

³³ İbni Arabşah, s. 371; Şerefüddin Ali Yezdi, s.448; El-Hüseyinî, s.48; Tacü's-Selmânî, s. 19; Hâfız-i Ebrû, C.2, s.1032; Hândmîr, s.535.

³⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, s.449; El-Hüseyinî, s.49; Tacü's-Selmânî, s. 23; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.1-2; Abdürrezzak Semerkandî, C.1/2, s.1035; Hândmîr, s.535.

³⁵ İbni Arabşah, s. 378; El-Hüseyinî, s.49; Tacü's-Selmânî, s.22; Abdürrezzak Semerkandî, C.1/2, s.1045.

³⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, s.460-461; Abdürrezzak Semerkandî, C.1 /2, s.1066; Hândmîr, s.551; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.71; Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihî*, s. 175; Muammer Dizer, *Uluğ Bey*, Ankara: Kültür Bakanlığı Türk Büyüklere Dizisi, 1989, s.38.

sa'nın oğlu³⁷ Sultan Hüseyin harekete geçti. Bunu haber alan Halil Sultan ise ondan önce Semerkand'a varmak için Emîr Hudaydâd Hüseyinî ile birlikte yola koyuldu.³⁸ Bunu duyan emîrlere Semerkand'da bulunan Emîr Argunşah'tan³⁹ her ne olursa olsun Emîr Timur'un vasiyeti dışında kimseye kapıyı açmamasını istediler.⁴⁰ Ancak Halil Sultan, Emîr Argunşah'a haber gönderip Emîr Timur'un şehri kendisine bıraktığını söyledi. Emîr Argunşah'ı ikna ederek kendisi gelene kadar şehri elinde tutmasını söyledi.⁴¹ Emîr Argunşah şehri Halil Sultan gelene kadar muhafaza edip gelince ona teslim etmeye karar verdi.⁴²

Emîr Şah Melik ve Emîr Şeyh Nureddîn'in gayeleri mümkün olduğu kadar süratle Semerkand'ı ele geçirip buraya Halil Sultan'ın girmesini engellemektir.⁴³ Emîr Şah Melik ve Şeyh Nureddîn, Halil Sultan'ın Semerkand'a yürüdüğünü duyunca dedesinin Mirza Pir Muhammed Cihangir'in hükümdarlığı yönündeki vasiyetini hatırlattılar. Ancak bu sözler işe yaramadı. Bu iki emîr, Mirza Şahruh'un oğulları Mirza Uluğ Bey ile Mirza İbrahim'i de yanlarına alarak Semerkand'a doğru yola çıktılar. Karçak mevkiinde Emîr Şah Melik'i Semerkand'a elçi olarak gönderdiler. Emîr Şah Melik şehre geldiğinde kapılarının kapatılmış olduğunu, şehrin hâkimi Emîr Argunşah'ın Halil Sultan'dan yana tavır aldığını gördü. Çarrah kapısına gidip Emîr Argunşah'a muhalefeti bırakması yolunda telkinlerde

³⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, s.103.

³⁸ El-Hüseyinî, s.50; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.11; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s. 1046; Mîrhând, s. 523; Hândmîr, s.535-537; Hasan-ı Rumlu, s. 29.

³⁹ Tacü's-Selmânî, Argunşah için; "Onun aslı Türkmen evladından olduğundan dar düşünceli bir köle olduğu, hasis ve alçaklığından ötürü bir arpa tanesinin yüz misli dinar ayarı olacağı ümidi ile efendisinin vasiyetini tutmayıp işin sonunu düşünmeyerek hemen aldı." demiştir. Tacü's-Selmânî, s.26. Mirza Ömerşeyh'in oğlu Emirzâde Ahmed'in bir hâtûnu da Emîr Argunşah'ın kızı Saadet Sultan'dır. Muiz s.129. Emîr Argunşah, Allahdâd ile birlikte Halil Sultan'ın emirlerindendi. Diğer emîrlere için bkz. Muiz, s. 147.

⁴⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, s.452-454; El-Hüseyinî, s.51; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s. 1046-1047.

⁴¹ Tacü's-Selmânî'ye göre Halil Sultan yalan ve aldatıcı sözler söyleyerek Emîr Argunşah'ı kandırdı. Tacü's-Selmânî, s.26.

⁴² Tacü's-Selmânî, s.26.

⁴³ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.73.

bulunduysa da bu işe yaramadı. Şehre giremeyen Emîr Şah Melik geri döndü. Bu defa Emîr Şeyh Nureddîn gittiye de o da eli boş döndü.⁴⁴ Emîr Argunşah onlara ancak meşru bir veliahd gelirse şehri teslim edeceğini söyleyerek Semerkand'ın kapılarını açmadı.⁴⁵

Halil Sultan Semerkand'a yürüdü. Şehre yaklaşınca Kûhek Suyu'nun kenarında, Emîr Argunşah devlet erkânı ve ileri gelen eşrâf ile birlikte gelip şehrin anahtarını ona teslim etti.⁴⁶ Ancak şehrin anahtarlarından ziyade teslim edilen hazinenin anahtarları daha önemliydi. Çünkü hazineyi ele geçirenin bu sayede ileri gelenleri safına çekeceği ve üstün geleceği biliniyordu.⁴⁷ Semerkand bu sırada oldukça mâmur bir şehirdi. Çok sayıda âlim, sanatçı, çiftçi ve ekâbir burada toplanmıştı. Hindistan'dan Bulgar diyarından, Deşt-i Kıpçak'tan Anadolu'ya, Rusya'dan, Çerkez memleketine her yerden alınan vergiler, ganimetler, hediyeler ve silahlar Semerkand'da toplanmıştı. Buradaki zenginliğin miktarı anlatmakla bitmezdi. Emîr Timur'un otuz altı yıl boyunca topladığı haraç ve vergiler Semerkand hazinesindeydi.⁴⁸ İşte bu hazinesi dolu şehir Halil Sultan'ın eline düştü.⁴⁹

Halil Sultan 16 Ramazan 807/18 Mart 1405 tarihinde Semerkand'da tahta oturdu.⁵⁰ İleri gelen büyükler ve emîrlere Halil

⁴⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, s.455; El-Hüseynî, s.50-51; Tacü's-Selmânî, s.27; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1050; Hândmîr, s.539; Hasan-ı Rumlu, s. 30; Aka, *Timur ve Devleti*, s.38.

⁴⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, s.456; El-Hüseynî, s.50; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1051; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.74..

⁴⁶ Şerefüddin Ali Yezdi, s.460-462; El-Hüseynî, s.50; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1058; Hândmîr, s.551.

⁴⁷ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.77.

⁴⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, s.463, Hâfız-i Ebrû, C.3, s.99; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1066; Hândmîr, s.551.

⁴⁹ İbni Arabşah, s. 376; Tacü's-Selmânî, s.31, 34; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1067; Hândmîr, s.540; Hasan-ı Rumlu, 30-31; Ando Shiro, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-Ansab*, Berlin 1999, 115. (Bu eserin ilgili kısımlarını Almanca'dan çevirisi konusunda verdiği destekten dolayı Öğretim Görevlisi can Şimşek'e teşekkür ederim.)

⁵⁰ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 460; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.13; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, 1059; Hândmîr, s.551; Hasan-ı Rumlu, s.30; Ando, s. 115; Barthold, *Halil Sultan*, s.162.

Sultan'a bi'at ettiler.⁵¹ Halil Sultan, Mirza Muhammed Sultan'ın oğlu ve Veliahd Pir Muhammed'in yeğeni Muhammed Cihangir'i formaliteden han tâyin etti.⁵² Emîr Timur'un ölümüyle Halil Sultan'a Taşkent'te bi'at eden sağ kanat beyleri bu bi'atın şimdilik olduğunu söylüyorlardı.⁵³ Halil Sultan saltanatını devam ettirmenin yolunun insanlara para dağıtmaktan geçtiğini düşündü. Altın ve gümüş paralar, değerli eşyalar her ne varsa Halil Sultan'a teslim edilince o da bunu sınırsız şekilde dağıttı⁵⁴

Hâtûnlar Semerkand'a giderken Emîr Şah Melik, Mirza İbrahim Sultan ve Mirza Uluğ Bey Buhâra'ya gittiler.⁵⁵ Emîr Timur'un ölüm haberini Horasan beldelerin bulunan Mirza Şahrüh'a ulaştınca o, matem merasimini yerine getirdikten sonra Herât'ta tahta oturdu.⁵⁶ Mirza Şahrüh, Emîr Mızrab Cakü, Emîr Alike Kükeltaş ve Emîr Hasan Sûfi Tarhan'ı Horasan'ın zaptı için görevlendirdi.⁵⁷ Bu arada Emîr Timur'un hazinelerinin bir kısmı Emîr Şah Melik ve Emîr Şeyh Nureddîn tarafından Buhâra'ya getirilmişti. Emîr Burunduk gibi Emîr Rüstem'in de Halil Sultan'ın tarafına geçmesi ve Buhâra halkını silahlandırıp yalnız kalan Emîr Şeyh Nureddîn'in üzerine göndermesiyle bu hazine de Halil Sultan'ın eline geçti. Çünkü Emîr Şah Melik, Mirza Şahrüh'un bir an evvel Bahâra'ya gelmesini sağlamak için Horasan'a doğru yola çıkmıştı. Emîr Şeyh Nureddîn, Mirza

⁵¹ Şerefüddin Ali Yezdî, s. 453, Hâfız-i Ebrû, C.3, s.12, Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s.1050, 1066; Hândmîr, s.539; Hasan-ı Rumlu, s.30; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.74.

⁵² Şerefüddin Ali Yezdî, s.462; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.12; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1047; Hândmîr, s.537; Hasan-ı Rumlu, s.30-31; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.77. Barthold, Halil Sultan'ın bu teşebbüsünü, Emîr Timur'un bile cesaret edemediği hanlığın Cengizlilerden Emîr Timurlulara nakli için yapılan ilk teşebbüs olarak kaydetmiştir.

⁵³ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.72.

⁵⁴ Tacü's-Selmâni, s.34; Hândmîr, s.541.

⁵⁵ Şerefüddin Ali Yezdî, s. 455, Hâfız-i Ebrû, C.3, s.12; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1050; Hasan-ı Rumlu, s.30; Hândmîr, s.539; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.74.

⁵⁶ El-Hüseynî, s.49; Hasan-ı Rumlu, s.25.

⁵⁷ Hasan-ı Rumlu, s.25. Emîr Timur'un ölüm haberini duyan Pir Muhammed, annesi Milket Ağa'nın da Mirza Şahrüh'un hanımı olması dolayısıyla ondan yana tavır koyup Mirza Şahrüh adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi. Hasan-ı Rumlu, s.33.

Uluğ Bey ve Mirza İbrahim ile yalnız kalınca saldırılar karşısında şehzâdeleri alıp kaçmış bu sırada kale korumasız kalmıştı. İşte bu sırada hazine yağma edildi.⁵⁸ Emîr Şeyh Nureddîn Ceyhun üzerinde Emîr Şah Melik ile birleşti. Emîr Şeyh Nureddîn Mirzaları Şahrüh'a götürürken Emîr Şah Melik de Ceyhun üzerindeki geçidi korumak için kaldı.⁵⁹ Bu sırada Mirza Şahrüh ile Halil Sultan arasında savaş olmamışsa da Mirza Şahrüh hem savaş için hazırlanmaya hem de diplomasiyi kullanmaya başlamıştı. Halil Sultan ise diplomasi konusunda ne amcası Mirza Şahrüh ne de dedesi Emîr Timur kadar başarılıydı. Hatta Barthold; "Bu onun yüce kalpliliği bazen çocukça bir itimat şeklini alıyordu" demiştir.⁶⁰

Sultan Hüseyin başlangıçta Halil Sultan'ın ordusunda görev almış ve Belh'e gelmiş olan Pir Muhammed Cihangir'den haber almak için Halil Sultan'ın emriyle, yanında bir grup emîr ile birlikte Ceyhun sahiline gitmişti. Burada da ansızın saltanat sevdasına düştü. Emîrlerden Timur Hoca ve Hoca Yusuf'u zehirleyerek öldürdü. Diğer emîrleri de tehdit ile yanına çekti. Onlardan bî'at aldıktan sonra Semerkand'a yürüdü. Sultan Hüseyin'in geldiğini haber alan Halil Sultan Zilhicce'nin sonlarında onun üzerine yürüdü. Bu arada hazineyi açarak askerlere ve halka dağıtmaya devam etti. Halil Sultan ile Sultan Hüseyin 18 Muharrem 808/17 Temmuz 1404 tarihinde Keş civarında saf tuttular. Tam savaş başlayacağı sırada Emîr Allahdâd ve Emîr Argunşah, Sultan Hüseyin'den yüz çevirip Halil Sultan'ın saflarına katıldı.⁶¹ Karşı koyamayacağını anlayan Sultan Hüseyin

⁵⁸ Tacü's-Selmâni, s.33.

⁵⁹ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.78-79.

⁶⁰ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.82. Bu sırada Halil Sultan'ın hükümdarlığını tanımayan Mirza Ömerşeyh Azerbaycan'da isyan edip adına hutbe okutup para bastırdı. Bağdad'da buluna Mirza Ebûbekir isyan edip Hemedan yaylağına geldi. Hasan-ı Rumlu, s.31. Mirza Ömerşeyh Ebûbekir'i Zilkaade-Zilhicce 807/Mayıs 1405'te yenip yakaladı. El-Hüseyni, s.45; Hasan-ı Rumlu, s. 32. 9 Zilkaade 809/17 Nisan 1407 tarihinde Mirza Şahrüh ile Mirza Ömerşeyh savaşlırsa da Mirza Şahrüh'un askerleri Mirza Ömerşeyh'i yaralı olarak esir alıp Mirza Şahrüh'a götürdüler. Mirza Şahrüh onu bağışladıysa da bir süre sonra Dokuz Ribat'ta öldü ve İmam Fahreddin-i Râzî'nin kabrine gömüldü. Hasan-ı Rumlu, s.46-48.

⁶¹ İbni Arabşah, s.398; El-Hüseyni, s.56; Hâfız-i Ebrû, C.2, s.83-84; Fasîh-i Hâfi,

Andhoy ve Şuburgan taraflarında bulunan Emîr Süleymanşah'ın⁶² karargâhına ulaştı.⁶³ Mirza Pir Muhammed, Sultan Hüseyin ve Emîr Süleymanşah'ın üzerine bir gece baskını yapınca onlar kaçarak Herât'a Mirza Şahruh'un yanına gittiler.⁶⁴ Mirza Şahruh yüz bin Kebekî Dinarı vererek Emîr Süleymanşah'ı Horasan'a gönderdi. Bu sırada Mirza Miranşah Kalpuş'taydı. Sultan Hüseyin ise kusurları çok fazla olduğu ve artık güven vermediği için Herât'ta öldürüldü.⁶⁵ Onun öldürüldüğünü duyan Emîr Süleymanşah isyan etti ve Mirza Şahruh'a da haber göndererek ancak Emîr Şah Melik'i Herât'tan çıkarır ve Nuşirvan Barlas'ı öldürürse ona tâbî olacağını söyledi.⁶⁶ Mirza Şahruh ordu ile üzerine gidince de önce Kelat daha sonra Semerkand tarafına kaçtı.⁶⁷

Sultan Hüseyin hadisesinden sonra Halil Sultan'ı uğraştıran diğer önemli bir mesele de Pir Muhammed'in tahta geçmek için kalabalık bir orduyla Belh'e gelmiş olmasıydı. Pir Muhammed Belh'den Halil Sultan'a bir elçi göndererek Emîr Timur'un kendisini veliahd yaptığını, Halil Sultan'ın ülkeyi ve hazineyi kendisine bırakmasını ve ülkenin bir bölgesinde hazine pay alarak görev yapmasını söyledi. Halil Sultan elçiye olumsuz cevap verdi ve hazineden askerlere bolca para dağıttı.⁶⁸ Bu sırada Pir Muhammed, Halil Sultan'a karşı Mirza Şahruh'tan yardım istedi. Mirza Şahruh, oğlu Mirza Uluğ Bey ve Emîr Şah Melik'i yardıma gönderdiyse de onlar 3 Ramazan 808/22 Şubat 1406 tarihinde Halil Sultan'a yenilip Herât tarafı-

---

s.161; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.39-40; Mîrhând, s. 523; Hândmîr, s.557; Hasan-ı Rumlu, s. 43.

⁶² Duğlatlardan Emîr Davud'un oğlu olup Timur'un kızı Sultan Baht Begüm ile evlenmişti. Tacü's-Selmânî, s. 38, dn. 87.

⁶³ El-Hüseyinî, s.57; Tacü's-Selmânî, s.45, 47; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.40; Mîrhând, s. 524; Hândmîr, s.557; Hasan-ı Rumlu, s. 43.

⁶⁴ Tacü's-Selmânî, s.49; Hândmîr, s.557; Hasan-ı Rumlu, s. 43.

⁶⁵ Tacü's-Selmânî, s.49-50; Mîrhând, s. 524; Hândmîr, s.557; Hasan-ı Rumlu, s. 43. İbn Arabşah, onu ya Mirza Şahruh'un zehirlediğini ya da kendi eceliyle ölmüş olabileceğini kaydetmiştir. İbni Arabşah, s. 398.

⁶⁶ Tacü's-Selmânî, s.51; Hasan-ı Rumlu, s. 43.

⁶⁷ Hâfız-i Ebrû, C.2, s.89; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.41; Hândmîr, s. 525; Hasan-ı Rumlu, s. 44.

⁶⁸ Tacü's-Selmânî, s.57; Mîrhând, s. 528; Hândmîr, s. 558.

na kaçtılar.⁶⁹ Bu galibiyetten sonra Halil Sultan güçlü bir orduyu Mâverâünnehr'e gönderdi. Bu sırada Halil Sultan, Mirza Şahrüh'a bir elçi göndererek adeta özür dilercesine ve savaşın kendisi açısından haklılığını anlatmak için Mirza Pir Muhammed'in Ceyhun Nehri'ni geçip kendilerine saldırdığını onların da mecburen karşı koyduklarını anlattı.⁷⁰ Pir Muhammed'i yenen Halil Sultan kendisi Semerkand'a dönerken Emîr Hundaydâd Hüseyin'i hudutları korumak üzere Moğol Sınırına gönderdi.⁷¹

3. Halil Sultan'ın Düşüşü ve Bu Düşüşte Şâd Mülk'ün Rolü

Halil Sultan insanları kendine bağlamanın insanların kalplerini açmanın ve onları kendi tarafına çekmenin yolunun hazinenin onlara dağıtılması olduğunu zannediyordu.⁷² Bu nedenle Emîr Timur'un yıllarca biriktirdiği serveti dört yıl gibi çok kısa bir sürede dağıtıp bitirdi. Devletşâh'ın deyimiyle; "Nisan Yağmuru, Bedehşân'ın lâl madenini, Umman Denizi gibi altın, gümüş ve mücevherlerini ahaliye ve askerlere dağıttı."⁷³ Yezdi ise onun lâıyk olmayan insanlara hazineyi israf edercesine dağıtmasını; "O dört yıl içinde hazineyi harman gibi savurdu ve geriye hiçbir şey kalmadı."⁷⁴ Bu mazlumların mallarını itibar terazisinde hiç ağırlığı ve kıymeti olmayan bir topluluk için

⁶⁹ İbni Arabşah, s. 405-406; Hâfız-i Ebrû, C.3, 103; Tacü's-Selmâni, s.60, 79; Abdürrezzak es-Semerkandî, 44-46; Mîrhând, s.528; Hândmîr, s. 558; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.89; Hasan-ı Rumlu, s. 45; Manz s.177. Mirza Uluğ Bey ve Emîr Şah Melik'in Karşı Suyu'nun kenarında Halil Sultan'a yenildiklerini duyan Mirza Şahrüh onların Ramazan ayının ortalarına kadar yaklaşık bir ay Bâdgîs'te kalıp dinlenmelerini ve atlarını semizleştirmelerini emretti. Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 103-104; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.46; Mîrhând, s. 527; Hândmîr, s. 557; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.90; Mustafa Şahin "Moğollar ve Timurlular Döneminde Önemli Bir Yaylak: Bâdgîs", Uluslararası Yayıncılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu, 26-28 Eylül 2019/Giresun, (Edt. Mustafa Cinnazım Kuruca9, Giresun 2020), s. 65.

Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s. 69. Tacü's-Selmâni'nin İsmail Aka tercümesinde bu dinlenme ve atların semizleşmesi süresi iki-üç gün olarak kaydedilmiştir ki bu kadar kısa süre doğru olmasa gerek.

Tacü's-Selmâni, s.60.

⁷⁰Hasan-ı Rumlu, s.44; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.89.

⁷¹ El-Hüseyinî, s. 58; Tacü's-Selmâni, s.54.

⁷² İbni Arabşah, s. 380.

⁷³ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 462; Devletşâh, s.422.

⁷⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 462.

harcadı. Halil Sultan'ın bu davranışı karşısında emîrlar ve devlet erkânı ondan nefret ettiler." şeklinde kaydederek hazineyi nasıl israf ettiğini gözler önüne sermiştir.⁷⁵ Groussed de onun için imparatorluk hazinesini çalınca israf etmiş ve kuvvetini, güzel gözdesi Şâd-Mülk'ün kaprislerini tatmin etmekte harcamıştı." demiştir.⁷⁶

Halil Sultan, Sultan Hüseyin'in isyan haberini alınca hemen o gün hazineyi halka ve askerlere dağıtmıştı.⁷⁷ Sultan Hüseyin'in Semerkand'a yürüdüğünü duyunca ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için öylesine israfa bulunmuştu ki aklın alacağı bir şey değildi. Zamanın kaynağının dediği gibi "israfın sonunda toprak altın ile aynı değere geldi. Çömlek cevher ile aynı teraziye kondu."⁷⁸ Bir gün önce bir dinara satılan para kesesi hazinedeki yağmadan pay alanların kese ihtiyacı nedeniyle otuz dinara satıldığı halde kimse kesenin pahalılığına aldırış etmeden kapıştı.⁷⁹ Hazineler, eşya ve yiyeceklerin dağıtımında o kadar ileri gitti ki kendisinden artık kimsenin bir istekte bulunacak ihtiyacı kalmadı. Tacü's-Selmânî bu durumu; "Öyle hadsiz hesapsız ihsanda bulundu ki, on dinarlık değeri olmayan bir kimse eşek yükü ile altın alıp götürdü. Bunun yanında yüz dinar hakkı olanlara ise bir dinar düşmedi.⁸⁰ Cübbe giyecek değeri olmayan kimse altın dokumalı kaftan giydi. Bir arpa tanesi kadar değeri olmayanlar, bir harmanlık cevheri alıp götürdü. Bir kilime hakkı olmayan, cevherli sedirlere sahip oldu. Takke bulamayan, başına mükemmel bir tâc koydu. Ülke para ile değil de insanlar ile idare edildiği halde onlar bunun farkına vardıklarında pişmanlık fayda etmedi." şeklinde kaydetmiştir.⁸¹

⁷⁵ Hasan-ı Rumlu, s.79.

⁷⁶ Rene Groussed, *Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur*, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003, s.427.

⁷⁷ Tacü's-Selmânî, s.3; Mîrhând, s. 523; Kadı Ahmed Gaffârî-yi Kazvîni (ö.975/1567), *Târîh-i Cihân-ârâ*, Neşr. H.Nirâki, Tahran: Kitâbfürûşî-yi Hâfız, 1342, s.236.

⁷⁸ Tacü's-Selmânî, s.46.

⁷⁹ Tacü's-Selmânî, s.47.

⁸⁰ Tacü's-Selmânî, s.34.

⁸¹ Tacü's-Selmânî, 34-35. İbni Arabşah Halil Sultan'ın hazineyi halka dağıtmasının iyi olduğunu düşünenlerdendir. Ona göre dedesi bu hazineyi insanları

Hazinenin nasıl yağmalandığı ile ilgili Devletşâh'ın kaydettiği rivayete göre; "Mirza Şahruh, Semerkand tahtına oturduğu zaman Gök Saray ve İç Kale'sinde yerin altına saklanmış olan Emîr Timur'un hazinesini görmek istedi. Oraya vardığı zaman hazineyi sersemelerin akıldan ve cahillerin ilimden boş yürekleri gibi tamtakır buldu. O esnada birdenbire Mirza Şahruh'un asasının ucu bir demir paraya dokundu. Mirza Şahruh eğilip o parayı aldı cebine koydu ve yanındakilere: "Babamızın mirasından ve hazinesinden bizim hissemize düşen ancak bu oldu." diyerek boş hazineden dışarı çıktı."⁸² Hasan-ı Rumlu ise Halil Sultan'ın halktan zorla topladıkları mallarla insanların ahını aldığını kaydetmiştir.⁸³

Halil Sultan kısa zamanda bu hazineyi bitirdi. Dört yıl içinde hazineden eser kalmadı. Bu malları adamlarına dağıttı. Ciddiyetsiz insanları göreve getirdi. Onlara çok maaş verdi. Kaynakların deyimiyle "Onları Kârûn gibi zengin yaptı." Hazineyi dağıttığı adamlar ise sonradan onun karşısına dikildiler.⁸⁴

Halil Sultan'ın artık dışarda fetih hareketlerinde bulunmadan bir ordu beslemesi mümkün değildi.⁸⁵ Çünkü Emîr Timur'un bıraktığı hazine bitme noktasına gelmişti. Ayrıca hanımı Şâd Mülk devletin servetini istediği gibi müsrifçe harcıyordu.⁸⁶ Emîr Timur'un ölümünden sonra Şâd Mülk'e daha fazla yakın olması sebebiyle⁸⁷ o, devlet işlerine çok fazla karışıyordu. Öyle ki artık Halil Sultan Şâd Mülk'ün görüşünü almadan tek bir ferman dahi yazmıyor devlet işlerinde ona danışmadan bir

---

kırarak biriktirmiştir. Halil Sultan ise hazineyi dağıtarak omuzlarındaki yükü hafifletmiş ve halk için harcayarak insanları dünya malı biriktirmeye teşvik etmiştir. Böylece de etrafındaki insanların kendine itaat etmesini sağlamıştır. İbni Arabşah, s. 381.

⁸² Devletşâh, s.423.

⁸³ Hasan-ı Rumlu, s.79.

⁸⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 463; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.1/2, s.1067; Hândmîr, s.552; Hasan-ı Rumlu, s. 79.

⁸⁵ Tacü's-Selmâni, s.107; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.93.

⁸⁶ Tacü's-Selmâni, s.103-104; Mîrhând, s.605; Hândmîr, s.552; 93; Hasan-ı Rumlu, s.79.

⁸⁷ Şerefüddin Ali Yezdi, s. 463, Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 1/2, s.1067; Hândmîr, s.552.

adım dahi atmıyordu. Kısaca Halil Sultan bütün ipleri onun eline teslim etmiş, iradesini onun irade zincirine bağlamıştı. Onun siyâset bilmezliği ve bu hanımına karşı zaafı ile kocaman Emîr Timurlu ülkesi Şâd Mülk'ün adeta insafına terk edildi. Şâd Mülk ise çoğu zaman yanlış işler yaptı. Halil Sultan'ı da bu yanlışta ortak etti.⁸⁸

Şâd Mülk artık o kadar güçlüydü ki kimse onun isteklerini reddetmeye cesaret edemiyordu. Ne isterse söylüyor ne isterse gerçekleşiyordu.⁸⁹ Emîr Timur ve sonrasında Halil Sultan'ın önde gelen emîrlerinden Argunşah ve Allahdâd bile artık gereken saygıyı görmüyordu.⁹⁰ İbni Arabşah'ın deyimiyile; "O, insanlara yat deyince yatıyorlar kalk deyince kalkıyorlardı. Emîr Allahdâd ve Emîr Argunşah'a dahi haksızlıklar yapmaya başladı. Onların yaptıklarını bozdu. Bozduklarını yeniden yaptı." Yine İbni Arabşah'ın anlatımıyla: "Onlar neyi kapatmışlarsa o açtı. Neyi dikmişlerse o yırttı. Edepsizliği o kadar arttı ki bu emîrlerin yanında ayaklarını uzatıyor ve onları it yerine bile koymuyordu." Şâd Mülk işi daha da ileriye götürerek artık kendisine danışılmadan hiçbir şey yapılmamasını emretti. Eğer bir iş yapılacaksa kendisi neredeyse huzuruna çıkıp danışacaklar veya dönüşünü bekleyeceklerdi.⁹¹

Emîr Timur zamanında yararlılık gösterenlerin aleyhine olarak aşağı tabakadan birçok kimse Şâd Mülk'ün himayesi nedeniyle mal, mülk, makam ve mevki elde etti. Şâd Mülk, Emîr Timur'un ölümüyle dul kalan hanım ve cariyelerini beg ve bahadırlara vererek onları kendi taraftarı yapabileceğine ve isyan etmelerinin önüne geçeceğine Halil Sultan'ı inandırmıştı. Onun telkinleriyle Halil Sultan, Tuman Ağa'yı⁹² Emîr Şeyh

⁸⁸ İbni Arabşah, s.414; Tacü's-Selmânî, s.35; Hasan-ı Rumlu, s.79.

⁸⁹ İbni Arabşah, s.415.

⁹⁰ Hândmîr, s.552; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.93.

⁹¹ İbni Arabşah, s.415.

⁹² Emîr Şeyh Nureddîn'in isyan ettikten sonra öldürülmesinin ardından Tuman Ağa Şahrüh ve hanımı Gevherşad Hâtûn'un iltifat ve hürmetine mazhar olmuş ve Herât bölgesindeki Kusiye civarı ona suyurgal olarak vermiş, Habuşân vilâyetindeki Bahrek kasabasının da vergilerini ona bırakmıştır. Tuman Ağa burada birçok hayır kurumu yaptırmıştır. Hasan-ı Rumlu, s.79, dn. 150; Musta-

Nureddîn ile evlendirmek başta olmak üzere pek çok hanımı, içtimaî durumları kendilerinden çok aşağıdaki kimselere vererek onların onur ve şereflerini yerle bir etti.⁹³ Tacü's-Selmânî'nin anlatımıyla; "Kendilerini onun hanımı diye gösteren kavgacı çirkin huylu kadının uygun görmesi ile kendisinin ana ve yengesi sayılan dedesi Sahipkiran'ın ve ağabeyi Emirzâde Muhammed Sultan'ın bütün kumalarını gulâmlara, para ile satın alınmış kullara, asker ve uygunsuz çehrelere vererek her hizmetçiyi bir hanım ile evlendirip her başkaldırının bir iffetli kadın ile birlikte yaşamasını uygun buldu."⁹⁴ "Hûri gibi melekleri adeta şeytanın eline bıraktı. Kıymetli taneleri düşük, Yakutu âdi bir taş yaptı."⁹⁵ Bu konuda Tarihname yazarı: "Hiç kıskanmaksızın kendi annesini geçersiz bir nikâh ile kendi kardeşine verdi. Bu hareketinden yer gök sallandı ancak kendisi aldırmadı." kaydını düşmüştür.⁹⁶Tüm bu çirkin davranışlara ilaveten İbni Arabşah, Şâd Mülk'ün Saray Mülk Hanım ve Tükel Hanım'ı da zehirlediğini kaydetmiştir.⁹⁷

Şâd Mülk cariyeye iken alışveriş yaptığı ve arasının iyi olduğu fakir bir aileden gelen terzilik yapan, bez ve ip satan Baba Turmuş⁹⁸ adında biri vardı. Halil Sultan da Şâd Mülk'ün yanına giderken mutlaka ona uğradı. Emîr Timur'un ölümünden sonra Şâd Mülk, Halil Sultan'ı ve ülkeyi avucunun içine aldığı anda Baba Turmuş da önemli makamlara geldi. Devlet işlerine karışmaya başladı.⁹⁹ Zaman geçtikçe Baba Turmuş Şâd Mülk'ün

fa Şahin, *Ortaçağ'da Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2013. s. 184, 224, 272, 289. Tuman Ağa hakkında Klaviyo da bilgiler vermiştir. Bkz. Klaviyo, s.161.

⁹³ Tacü's-Selmânî, s.103-104; Mîrhând, s. 605; Handmîr, s.552; Hasan-ı Rumlu, s.79; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.93. Halil Sultan tarafından zorla başkalarına verilen hânedan hanımları için bkz. Tacü's-Selmânî, s.102-104.

⁹⁴ Tacü's-Selmânî, s.102.

⁹⁵ Şerefüddin Ali Yezdî, s. 463, Abdürrezzak es-Semerkindî, C. 1 /2, s.1067; Hândmîr, s.552.

⁹⁶ Tacü's-Selmânî, s.104.

⁹⁷ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.94.

⁹⁸ İbni Arabşah, onun gözleri şaşı, yüzü çöpur, suratu meymenetsiz, ahlâkı düşük biri olarak tarif etmiştir. Arabşah, s.414.

⁹⁹ İbni Arabşah, s.414; Hândmîr, s.552; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.93; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s.81.

himayesine güvenerek kendi keyfine göre hareket etmeye başladı. Dîvân mahkemeleri açmaya, devlet işlerinin icrasına, vâli tâyin ve azline karışmaya, hatta bu konularda yetkili olmaya başladı.¹⁰⁰ Daha sonra başvezîr oldu.¹⁰¹

Şâd Mülk ve adamlarının devlet işlerine karışmaya başlaması kısa bir süre sonra tahammül edilemez bir hal aldı.¹⁰² Sonunda Emîr Timur'un haklılığı, Şâd Mülk'ün öldürülmesini emretmesinin boşuna olmadığı anlaşıldı.¹⁰³

Halil Sultan'ın basiretsizliği, gafleti ve Şâd Mülk'e karşı zafı yüzünden ülke ve ordunun yönetimini onun eline bıraktı.¹⁰⁴ Bu durum onun idaresinde boşluklar doğurdu. Hâkimiyetinin zayıflamasına ve çözülmesine, kötü bir kadının hâkimiyeti nedeniyle sızlanmaların artmasına sebep oldu.¹⁰⁵ Onun dönemin-

¹⁰⁰ İbni Arabşah, s.414.

¹⁰¹ İbni Arabşah, s.414-415.

¹⁰² Devletşâh, s.423.

¹⁰³ Şerefüddin Ali Yezdi, s.466.

¹⁰⁴ Tacü's-Selmânî, s.105.

¹⁰⁵ Tacü's-Selmânî, s.105-106. Tacü's-Selmânî, bu kavgacı kadının tasallutundan büyük-küçük, bey-asker kimsede samimiyetin kalmadığından, kötü ve kışkırtıcıların çokluğundan, gece gündüz çalıp oynamakla vakit geçirip bir an olsun askerî meseleleri ve zararları düşünmediklerini belirtmiştir. Tacü's-Selmânî, s.106 Halil Sultan'ın hükümdarlığı ile ilgili olarak Tacü's-Selmânî ve Şerefüddin Ali Yezdi şunları kaydetmiştir. "Halil Sultan, hükümdarlığı süresince devlet idaresini sağlamlaştırmayı düşünmemiş, şeref ve namusuna asla saygı göstermeyerek işlerinde günden güne zayıflık ve çöküntü baş göstermişti. Kendisinin samimi dostları ve akıl sahibi kimselerin hiçbirinin yanında yer, değer ve meritebe verip saygı göstermedi. Her bayağı ve işe yaramaz kimseyi tutup besledi. Tahta oturmasından düşüşüne dek her gün her gece halk çaresizlikten onun yanından kaçtı." Tacü's-Selmânî, s.102; Şerefüddin Ali Yezdi, s.466." O, gücünü arttırmak ve gönül almak için kendisi ile nifak halinde olduğu halde adına ittifak koyan kimselerin en basit bir hizmetçisinin en küçük bir nökerinin bile isteğinin aksine hareket edemedi." Tacü's-Selmânî, s.102. "O, aşâğılık, yanındaki alçakların arzusunu yerine getirmede gecikirse onların yüz çevireceğini ve işlerinin bozulacağını düşünüp kendisine ve hânedana her şeyi reva gördü." Tacü's-Selmânî, s.104. "Onun devlet yönetimindeki basiretsizliği sonunu getirdi. Nitekim Yezdi, "Alicenaplık, lütfkârlık ve bilge padişahlık mertebesi Yüce Tanrı'nın gölgesi kabul edilir. Dünyaya zamana hükmetme hasleti de Yüce Tanrı'nın kudretindedir. Ama bu makam herkese nasip olmaz. Eğer arandığı sıfatlar yoksa kalabalık orduyla, ağzına kadar dolu hazinelerle padişahlık yapılmaz. Bu sözleri söylemekten maksadımız o dur ki Şehzâde Halil Sultan'ın zahmetsizce ve lâyıf olmadığı halde ele geçirdiği bu taht ve kudret dünya kurulduğundan beri herkese nasip olan bir şey değildi" kaydını düşerek onun düşüştüğü durumu çok güzel bir şekilde açıklamıştır." Şerefüddin Ali Yezdi, s.462.

de iç mücadeleler hiç bitmedi. Özellikle onun hadsiz hesapsız bir şekilde hazineyi dağıtması, kendisine en yakın emîrleri değersizleştirilmesi ve alt tabakadan insanlara kıymet vermesi bütün bunlar yetmiyormuş gibi Şâd Mülk'ün de devlet işlerine karışıp uygunsuz davranışları hoşnutsuzluğu daha da arttırdı. Emir Hudaydâd Hüseyinî, Emîr Berdi Bey, Emîr Argunşah ve Emîr Allahdâd başta olmak üzere Halil Sultan'ın en yakın emîrleri bir kurtuluş yolu aramaya başladılar.¹⁰⁶ İbni Arabşah'ın anlatımıyla; "Baba Turmuş'un yıldızının parlayıp en yüksek mevkilere erişmesine kadar üç yıl geçmişti ki artık "Çağatay şeytanları ve cinleri onun elinden azaplara düşür oldular." Artık Emîr Allahdâd ve Emîr Argunşah onun bu yükselişinden son derece rahatsız oluyorlardı. Mâruz kaldıkları horlanma onlarda intikam ateşine dönüştü. Hatta böyle yaşamaktansa ölüp gitmeyi bile düşündüler.¹⁰⁷ Bu sırada meydana gelen kıtlık da Halil Sultan aleyhine gelişen durumu daha da kötüleştirdi¹⁰⁸

Başlangıçtaki saltanat mücadelelerinde Halil Sultan çoğu zaman başarılı olduysa da artık zaman aleyhine işlemekteydi. Buhâra ve Semerkand'daki şeyhler ve ulemâ başta olmak üzere ileri gelenler Mirza Şahrüh'tan yana tavır koymaya başlamışlardı.¹⁰⁹

1409 yılının başlarına gelindiğinde zaman Halil Sultan'ın aleyhine işlemekteydi. Taraflar her an savaşabilirlerdi.¹¹⁰ Bu sırada Mirza Şahrüh ile haberleşen ve Horasan'a gidip geri dönen Emîr Şeyh Nureddîn'e Halil Sultan çok iyi davrandı. Kıymetli hediyeler verdi. Bütün bunlar olurken Moğol hududunda Cete askerlerinin toplandığı haberi geldi. Halil Sultan bir ordu ile Emîr Şeyh Nureddîn'i o tarafa gönderdi. Ordu Ot-rar'da karargâh kurdu. Emîr Şeyh Nureddîn'in etrafında çok

¹⁰⁶ Devletşâh, s.423.

¹⁰⁷ İbni Arabşah, s.415.

¹⁰⁸ Dizer, s.38.

¹⁰⁹ Muhammed Parsa, Semerkand Şeyhülislamı Abdülevvel ile arasının iyi olması da Halil Sultan'ı zora sokmuştur. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.94; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi* s.120.

¹¹⁰ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.95.

kişi toplandı. Bunu duyan Emîr Hudaydâd Hüseyinî¹¹¹, Emîr Şeyh Nureddîn'e adam göndererek birlikte Mâverâünnehr'i almayı teklif etti. Anlaşma sağlanınca da Emîr Hudaydâd Hüseyinî ile Emîr Şeyh Nureddîn birleşerek Halil Sultan'ın üzerine yöneldiler.¹¹²

Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin isyan haberini duyan Halil Sultan Mirza Şahruh ile savaş beklediği için oraya Emîr Argunşah ve Emîr Alahdâd komutasında üç bin kişi gibi çok az bir kuvvet göndermişti. Ancak Emîr Şeyh Nureddîn'in bu beylere Semerkand'ı alıp hazineyi birlikte ele geçirmeleri teklifine kاندılar. Onlar durumu değerlendirip Emîr Hudaydâd Hüseyinî'yi bu kuvvetlerle yenmenin mümkün olmadığını daha fazla kuvvete ve bizzat Halil Sultan'ın kendisinin gelmesiyle galibiyetin sağlanacağına dair haber gönderdiler. Durumdan şüphelenmeyen Halil Sultan; kaynakların bazılarının dört bin, bazılarının ise on bin kişi olarak kaydettiği asker ile hareket etti.¹¹³

Halil Sultan'a gelen bilgiler Hudaydâd Hüseyinî'nin acınacak bir halde bulunduğu, karşı koymasının mümkün olmadığı ve onun pişman olduğu yönündeydi. Halil Sultan ve yanındakiler duruma inanıp savaş alanına gelince Hudaydâd Hüseyinî onların kendi tuzaklarına düşmeleri için bin kişi ile Katvan Ribatı'nın duvarlarının arkasındaki kuytu bir yere saklandı.¹¹⁴ Halil Sultan elince de Yatsı Namazı vaktinde ansızın ona saldırdı.¹¹⁵ Halil Sultan'ın askerleri durumdan habersiz yağma ile meşgul iken pusudan çıkan Hudaydâd Hüseyinî'nin adamları

---

¹¹¹ Tacü's-Selmâni ise Huaydâd'ın Moğolları kandırıp onları Taşkent ve Mokolak üzerine getirdiğini, kendisinin de onlara katılarak Semerkand'ı ele geçirmeye karar verdiğini bu olayı duyan Halil Sultan'ın çok üzüldüğünü, çok kalabalık bir orduyla yola çıktığında Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin birlikte hareket ettiği Moğolların hilesinden çekinip geri dönmeye karar verdiğini kaydetmiştir. Tacü's-Selmâni, s.54.

¹¹² El-Hüseyinî, s.65.

¹¹³ İbni Arabşah, s.415-416; El-Hüseyinî, s.69; Tacü's-Selmâni, s.108-109; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.278; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.95; Hasan-ı Rumlu, s.70; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95.

¹¹⁴ Tacü's-Selmâni, s.110-111.

¹¹⁵ El-Hüseyinî, s.69; Tacü's-Selmâni, s.108-109; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.279; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.95; Devletşâh, s.423; Hasan-ı Rumlu, s.71; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95.

onlara saldırıp çoğunu öldürdüler, bir kısmı da kaçtı. Halil Sultan'ın kendilerini öldüreceği korkusu ile Emirzâde Muhammed Cihangir'in adamları Hudaydâd Hüseyinî tarafına meyletiler. Bu durumdan Şahruh'un memnun kalacağını, çünkü onun Hudaydâd Hüseyinî'ye destek verdiğini düşünüyorlardı.¹¹⁶ Halil Sultan'ın yakın adamlarından Seyyidî Ahmed el-Bukrâ, daha önce kendi yanından kaçan birine teslim edilerek öldürtüldü. Halil Sultan'ın has adamlarından olup da gönülsüz bir şekilde savaşa gelmiş olan Mürid'i de yakalayıp ibret olması için fâsık ve hırsızlık suçu işleyenler gibi kulağını, burnunu, dudağını ve bir elini kestiler. Bu olayı duyan Halil Sultan'ın ordusu ve en yakın adamları korkup dağıldılar. Ona da kaçmasını söylediler. Halil Sultan; "Eğer ben saygıdeğer sevgilim olmaksızın bir adım atarsam hata olur. Daha ilk adım zarar ve pişmanlığa yol açar" diyerek Bulungur yolunu tuttu.¹¹⁷ Yenilen Halil Sultan kaçarak 13 Zilkaade 811/30 Mart 1409 tarihinde Şiraz'ın yıkık bir kalesine geldi¹¹⁸ Kalenin kapısına varıp Şad-Mülk'ün durumunu sorduğunda ona iç kapıyı gösterdiler. Halil Sultan kendisini iç kaleye attı. Tacü's-Selmânî'nin ifadesiyle, Halil Sultan sevgilisini görünce; "O, ona felâketli bir günün karanlığında, gerdek gecesinin mum ışığı gibi göründü"¹¹⁹ Yanında kalan az sayıda adamı ve eşyaları kalenin içine taşıdı. Tüm malları Hudaydâd Hüseyinî'nin adamlarının eline geçti.¹²⁰

Halil Sultan şaşkınlık ve çaresizlik içinde iken Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin, Türkmen Mahmud adında bir nökeri kale kapısının yakınına gelerek Hudaydâd'ın onu baba yerine koyduğunu, hemen serbest bırakıp idareyi yeniden ona bırakmak niyetinde olduğunu söyledi. Ancak Halil Sultan bu durumda sadece kendi canını ve sevgilisini düşünüyordu. Çaresiz Türkmen Mahmud'a teslim oldu. Türkmen Mahmud onu kaleden

¹¹⁶ Tacü's-Selmânî, s.111.

¹¹⁷ Tacü's-Selmânî, s.112.

¹¹⁸ Tacü's-Selmânî, s.108-109; , El-Hüseyinî, s.69; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.279; Abdürrezzak es-Semerkindî, C.2/1, s.95; Devletşâh, s.423; Hasan-ı Rumlu, s.71; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95.

¹¹⁹ Tacü's-Selmânî, s.112.

¹²⁰ Tacü's-Selmânî, s.112-113.

dışarı çıkarttı. Bu sırada Emîr Hudaydâd Hüseyinî kale kapısına gelmişti. Halil Sultan'ı attan indirip giydiği keten elbise ve sultanlık elbisesini çıkartıp mücevherlerle süslü elbiseler yerine yamalı elbiseler, başına da yırtık bir şeyler geçirdiler. Bu halde bir katıra bindirip Emîr Hudaydâd Hüseyinî'ye getirdiler. O, Halil Sultan'ın ehliyetsiz ve beceriksizliği, bölgenin perişan vaziyeti ve ülkenin harap hale gelmesi konusunda şikâyetlerde bulundu ve ona ağır sözler söyledi. Sonra onu bir adamına teslim etti. Emîr Hudaydâd Hüseyinî, Emîrzâde Cihangir'i sultan ilan ederek kendisi de tâbi olduğunu söyledi. Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin adamları peşinden Halil Sultan'ı getirip kendi çadırının yanına eski bir Tangut Çadırı kurup etrafa iki yüz kişiyi görevlendirerek Şâd Mülk'ü birlikte gözetim altına aldılar.¹²¹ Emîrlere Halil Sultan'ı hapsedince o, şu beyti söyledi:

Dün insanın gönlünü nurlandıran bir vuslat bugün âlemi yakan bir ayrılık.

Yazık ki zaman, ömrünün defterine bir gün vuslatı, diğer gün için de bu ayrılığı yazmış.¹²²

Emîr Hudaydâd Hüseyinî, Halil Sultan'ın mührünü taşıyan hüküm ve fermânlarını Turan memleketlerine gönderdi. Halil Sultan'dan, Semerkand'ın koruyucu ve güvenlikçilerine bir fermân yazıp damgalamasını, fermânda Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin kendisini tutsak aldığını kendisine baba gibi iyi davrandığını¹²³ onun üç dört yıldır Erg-i Âli hapishânesinde bulunan oğlu Abdülhalik'i serbest bırakarak kale ve şehrin kapılarını açıp ona teslim etmelerini yazdırdı. Emîr Hudaydâd Hüseyinî, Halil Sultan'ı yanına çağırarak diğer emîrlere de kendisine boyun eğmelerini aksi halde kendisini öldüreceğini söyledi.¹²⁴ Kendisi de etrafa da mektuplar göndererek; "Sizin hü-

¹²¹ Tacü's-Selmânî, s.113. İ Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s.84; İbni Arabşah, Halil Sultan'ı tutsak alan Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin bir taraftan da ağır yeminler ederek ona sâdik olduğunu, asla kötülük etmeyeceğini söylediğini kaydetmiştir. İbni Arabşah, s.417.

¹²² Devletşâh, s.423.

¹²³ Hâfız-i Ebrû, C.3, s.279; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s. 95.

¹²⁴ Tacü's-Selmânî, s.113-114.

kümdarınızın genel vâlisiyim. Eğer siz bana itaat ederseniz ben de ona itaat ederim.¹²⁵ Ben bu işi Halil Sultan adına yapıyorum” dedi.¹²⁶ Halil Sultan’ın Semerkand’a gönderdiği buyruk şehirde duyuldu. Soruşturma sonucunda buyruğun doğruluğu anlaşıldıktan sonra Abdülhalik’i hapisten çıkartıp hükümlü elbise-leri yerine hil’atlar giydirdiler. Şehri de ona teslim ettiler. Halil Sultan bir hilenin içine düştüğünü anladı ve şu beyti okudu:

Allah Selâmet versin dostumuz olmayan gayr-ı âşına o kişiye
Zahiren dost görünen bir kişiden gelmiştir bu bela çünkü¹²⁷

Çok güçlü bir orduya kavuşan Emîr Hudaydâd Hüseyinî ve Emîr Şeyh Nureddîn, Muhammed Sultan’ın oğlu Muhammed Cihangir’i sultan ilan edip Halil Sultan’ı tutsak olarak ¹²⁸Emîr Argunşah ve Emîr Allahdâd’ın yüzüne bile bakmadan Cend ve Hocend askerlerini önlerine, Türkistan ve Özkent askerlerini arkalarına alarak¹²⁹ Semerkand’a doğru yola çıktılar.¹³⁰ Semerkand’da Dilgûşâ Bağ’na kondular.¹³¹ Beyler her gün Cihangir’i selamlamaya çıkarken Emîr Hudaydâd Hüseyinî, Emîr Şeyh Nureddîn’i tutuklamaya niyet etti. Emîr Şeyh Nureddîn de onun hakkında aynısını düşünüyordu. Ancak Emîr Hudaydâd Hüseyinî’nin Emîr Şeyh Nureddîn’i ele geçirmesi daha mümkün olduğundan Emîr Şeyh Nureddîn gece ayrılarak Otrar’a doğru yola çıktı.¹³²

Halil Sultan’ın tutsak edildiği haberini alan Mirza Şahrüh Ceyhun Nehri’ni geçip 21 Zilkaade 810/18 Nisan 1408’de Mâverâünnehr’e yöneldi.¹³³ 25 Zilkaade 810/22 Nisan 1408’de Ceyhun kıyısına geldi.¹³⁴ Ordunun bir kısmını da Belh’e gön-

¹²⁵ İbni Arabşah, s.417.

¹²⁶ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95.

¹²⁷ İbni Arabşah, s.417.

¹²⁸ El-Hüseyinî, s.69; Hasan-ı Rumlu, s. 71.

¹²⁹ İbni Arabşah, s.418.

¹³⁰ İbni Arabşah, s.418; El-Hüseyinî, s.69; Hasan-ı Rumlu, s.71.

¹³¹ El-Hüseyinî, s.69; Hasan-ı Rumlu, s.71.

¹³² El-Hüseyinî, s.69.

¹³³ İbni Arabşah, s.418; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.282; Devletşâh, s.423; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s. 96; Hasan-ı Rumlu, s.71.

¹³⁴ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95-96; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s.85.

derdi. Emîr Hudaydâd durumu öğrenince şehre girmek istediye de şehirdekiler kapıyı kapattılar.¹³⁵ Emîr Şeyh Nureddîn, Mirza Şahruh'un geldiğini duyunca onun üzerine yöneldiyse de Emîr Hudaydâd onun ordusunu dağıtıp Semerkand tarafına döndü.¹³⁶ Mirza Şahruh'un Ceyhun Nehri'ni geçtiğini öğrenen Emîr Hudaydâd Hüseyinî mücadele edemeyeceğini bildiği için Emîr Argunşah'ı Baba Turmuş'u ve Halil Sultan'ın aşkıyla yanan Şâd Mülk'ü dahi Semerkand'da bıraktı.¹³⁷ Halil Sultan'ı bağlayarak Türkistan tarafına kaçtı.¹³⁸ Kaçarken de Semerkand civarındaki halkın mallarını mülklerini ve hayvanlarını yağmaladı.¹³⁹

Mirza Şahruh'un ordusu Ceyhun'u geçince Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin elçileri geldi.¹⁴⁰ Mirza Şahruh'un Mâverâünnehr'i Cihangir'e vermeyi kabul ettiği takdirde Halil Sultan ve Şâd Mülk'ü teslim edeceğini bildirdi.¹⁴¹ Elçiye ne cevap verdiği bilinmiyorsa da Mirza Şahruh'un Ceyhun Nehri'nin kıyısında Huzar üzerine bir birlik gönderdiği, ordunun kalan kısmı ile kendisinin de Huzar üzerine yürüdüğü biliniyor. Mirza Şahruh daha Kûy-i Ten denilen yerde iken Şâd Mülk ordugâhına getirildi. Huzar'a geldiğinde ise Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin Halil Sultan'ı alarak Semerkand'dan ayrıldığı, Emîr Allahdâd, Emîr Argunşah ve Baba Turmuş'un Semerkand kalesinde kaldıklarını, şehrin idaresini de Abdülevvel'in ele aldığını öğrendi. Emîr Allahdâd ve diğer beyler, şeyhülüslâmın telkini ile Mirza Şahruh'a karşı savaşmaktan vazgeçtiler. Mirza Şahruh, içlerinde atabeyi Alâeddîn Alike Kükeltaş olmak üzere bir kısım beyleri Semerkand'a gönderdi. Önce Tirmiz, oradan Keş ve en sonunda 27 Zilhicce 811/13 Mayıs 1409'da Semer-

¹³⁵ El-Hüseyinî, s.70.

¹³⁶ Hâfız-i Ebrû, C.3, s.282; Devletşâh, s.423; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.96; Hasan-ı Rumlu, s. 71.

¹³⁷ İbni Arabşah, s.419.

¹³⁸ İbni Arabşah, s.418-419; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.282; El-Hüseyinî, s.70; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s. 96; Devletşâh, s.423; Hasan-ı Rumlu, s.71.

¹³⁹ Devletşâh, s.423.

¹⁴⁰ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95-96.

¹⁴¹ Fasîh-i Hâfî, s.180 Hâfız-i Ebrû, C.3, s.281; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.96; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, s. 85.

kand'a ulaştı.¹⁴² Şehir nasıl Halil Sultan tarafından dört yıl önce kan dökülmeden alınmışsa şimdi de Mirza Şahruh tarafından aynı şekilde teslim alındı.¹⁴³

Başta Emîr Şeyh Nureddîn ve Emîr Mübeşşir olmak üzere birçok emîr ve ileri gelen devlet adamı huzuruna çıkıp ona bi'at ettiler.¹⁴⁴ Her ne kadar Emîr Hudaydâd Hüseyin Semerkand halkına yaptığı icraatları Halil Sultan adına yaptığını söylese de halk gerçeği bildiği için dağılmıştı. Bu durum Mirza Şahruh'un Semerkand'ı kolayca ele geçirmesinde etkili oldu.¹⁴⁵ Mirza Şahruh Semerkand'a gelirken Emîr Argunşah ve Emîr Allahdâd onu karşılamak istediye de Emîr Abdullevvâl'in Emîr Allahdâd ile arası iyi olmadığı için onları alı koydu. Mirza Şahruh şehre gelene kadar düzeni sağladı.¹⁴⁶

Emîr Allahdâd ve Emîr Argunşah'a işkence edilerek aldıkları hazineyi geri vermeleri istendi. Aynı şekilde Hoca Yunus Simnânî de onlar gibi önce işkenceye tabi tutuldu sonra idam edildi.¹⁴⁷ Şâd Mülk'e dahi işkenceler yapıldı. Sakladığı malları ve hazineyi ele geçirmek için dikenli bir ağaca bağlanmış gibi işkence ettiler. Elinde avucunda ne varsa aldıktan sonra ipe bağlayıp pazar pazar dolaştırarak rezil ettiler. Onu koruyanlar aşağılandı.¹⁴⁸ Bu sırada Şâd Mülk'e yapılan kötü muameleler arasında kulağı ve burnunun kesildiği de kaynaklarda yer almıştır.¹⁴⁹ Şâd Mülk'e işkence yapıldıktan sonra şehrin kapısında teşhir edildi.¹⁵⁰ Barthold Mirza Şahruh'un Şâd Mülk'e yapılan muameleyi bizzat emrettiği fikrindedir.¹⁵¹

¹⁴² İbni Arabşah, s.419; El-Hüseyinî, s.70; Fasîh-i Hâfî, s.189; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.96; Beatrice Forbes Manz, "Timurids", *Eİ²*, Vol.X, Leiden-Brill 2000, s.513.

¹⁴³ Hâfiz-i Ebrû, C.3, s.282; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.96; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.96.

¹⁴⁴ Tacû's-Selmânî, s.60; Hasan-ı Rumlu, s. 71.

¹⁴⁵ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.95.

¹⁴⁶ İbni Arabşah, s.419.

¹⁴⁷ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.97; Aka *Mirza Şahruh ve Zamani*, s.86.

¹⁴⁸ İbni Arabşah, s.421. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.97.

¹⁴⁹ Devletşâh, s.423.

¹⁵⁰ Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.97; Aka *Mirza Şahruh ve Zamani*, s.86.

¹⁵¹ Barthold, *Halil Sultan*, s.162.

Baba Turmuş'un sülâlesinden çoğu kişi öldürüldü. Kendisine de ağır işkenceler edildi. Baba Turmuş mallarının yerini göstermesi için götürülürken havuzun kenarından geçerken suya atlayıp öldü. Şehirde yeni görevlendirmeler yapan Mirza Şahrüh Emîr Allâhdâd'a işkence ettirip mallarını müsadere ettikten sonra öldürttü.¹⁵²

Halil Sultan tutsakken amcası Mirza Şahrüh'a şu hüznü dolu mektubu yazdı: "Ey Hediye veren ve emelleri hâsıl eden Tanrı. Bizim artık bundan ziyade ayrılığa tahammülümüz kalmadı. İdbar merhaba diyerek gelip bize komşu oldu. İkbâl: Hayırlı vakitler olsun diyerek geçip gitti. Dostlarımın diyarından gelen hoş rüzgârların kokularına canım feda olsun. İster gamlı ister neşeli olsun. Mademki her ikisinin de bu deyr'den geçip gitmesi mukarrerdir. O halde ne onun mihnetinden gamlan ne de fena bir talihe mazhar olduğun için sevin. Kâvus, bu dünyanın kendi yüreğinde bıraktığı yarayı nasıl unuttu? Keykûbâd kara talihinden ne zaman sevindi. Ey Halil, şimdi ayrılığın şeşderinde (satrançta kapalı bir hâne) bulunuyorsun. Fakat günün birinde herkes ile başka türlü oynayan felek seni azatlığa kavuşturur. Adaletli Tanrı beni bir takım alçakların elinde esir eti. Adalet sahibi tanrı elinden halka şikâyette bulunmak küfürdür." Mirza Şahrüh, yeğeninin yazdığı bu gazeli okuduğu zaman çok üzüldü ve ağladı.¹⁵³

Mirza Şahrüh şehirde babasının kabrini ziyaret edip hazinayı mühürledikten sonra Semerkand'da tahta oturdu. Burada halkın ve beylerin gönlünü aldıktan sonra Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin peşine düştü. Hocend Suyu'na ulaşınca durumu haber alan Emîr Hudaydâd Hüseyinî Moğollara sığındı.¹⁵⁴

812/1409 Emîr Hudaydâd Hüseyinî, Andigan'a geldiğinde

¹⁵² İbni Arabşah, s.420; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.97,

¹⁵³ Devletşâh her ne kadar Halil Sultan'ı bu hale getirenlerin elinden kurtarmak için büyük emirlerinden Emîr Şah Melik'i intikam alması için görevlendirdi demekteyse de metin de de bahsedildiği üzere Mirza Şahrüh'un bizzat olaya müdahil olduğu ve orduyla yola çıktığı diğer kaynaklarda yer almıştır. Devletşâh, s.424.

¹⁵⁴ El-Hüseyinî, s.70.

yanındaki Halil Sultan'ın aklını çelmeyi başardı. Ona bağlı kalacağına dair yeminler edip Andigan'da bırakarak kendisi yardım almak için Moğollara gitti.¹⁵⁵ Bunu duyan Mirza Şahrüh; Emîr Seyyîd Ali Tarhan, Mirza Rüstem, Emîr Nuşîrvan ve Emîr Şah Melik'i Moğolların üzerine gönderdi.¹⁵⁶

Emîr Timur'un ölümüyle rahat bir nefes alan Moğollar, Halil Sultan'a içinde kıymetli bir tahtın da bulunduğu hediyeler gönderip onun hükümdarlığını tebrik etmişlerdi. Halil Sultan da onlara aynı şekilde karşılık vermişti.¹⁵⁷ Emîr Hudaydâd Hüseyinî Moğollara gidince, Moğollar Halil Sultan'a elçi göndererek Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin gerçek niyetini bildiklerini, ama Halil Sultan'a karşı derin bir saygı beslediklerini, kendisi ne isterse onu yapacaklarını hatta isterse onu öldüreceklerini söylediler. Halil Sultan elçiye, Emîr Hudaydâd Hüseyinî yaptıklarını bir bir sayarak siz her şeyi gayet iyi biliyorsunuz. Gereğini yapın dedi.¹⁵⁸ Moğol hükümdarı Muhammed Han, Şem-i Cihan yakınlarında Emîr Hudaydâd Hüseyinî'yi öldürerek kellesini Abdürrezzak Semerkandî'ye göre Emîr Şah Melik'e, İbni Arabşah'a göre ise Halil Sultan'a teslim etti.¹⁵⁹

¹⁵⁵ İbni Arabşah, s.422.

¹⁵⁶ Alan, s.94.

¹⁵⁷ İbni Arabşah, s.422.

¹⁵⁸ İbni Arabşah, s.422; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 300; Devletşâh, s.424; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.103.

¹⁵⁹ İbni Arabşah, s.422; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.103; Hasan-ı Rumlu, s.73. Emîr Şah Melik, Hudaydâd'ın başı ile onun oğlu Şahrühiye hâkimi Allahdâd'ın başını Mirza Şahrüh'a gönderdi. Hâfız-i Ebrû, C.3, s.300; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s. 103. Hudaydâd Hüseyinî'nin Moğollarca öldürülmesi hakkında kaynaklar hemfikir olmalarına rağmen onun kimlerin etkisiyle öldürtüldüğü konusunda farklı kayıtlar mevcuttur. İbni Arabşah'a göre Hudaydâd Hüseyinî, Halil Sultan'ı hapsederek kendisi Moğollardan yardım isteğinde bulunmuş, Moğollar Halil Sultan'ın kendilerine daha önce gösterdiği teveccühü hatırlayarak ne yapmaları gerektiğini sormuşlar. Halil Sultan'ın öldürün cevabı ile de onu öldürüp kellesini Halil Sultan'a göndermişlerdir. İbni Arabşah, s.423. El-Hüseyinî'ye göre ise Hudaydâd Hüseyinî Moğollardan yardım isteyince Moğollar on bin kişi ile yardıma geldiler. Mirza Şahrüh bu durumda bir hileye başvurdu. Hudaydâd Hüseyinî'ye elçi göndererek sen bize Cete ile savaşmaya söz vermiştin. Şimdi Cete liderlerini yakala ve bize teslim et ki seni bağışlayalım dedi. Mektubu alan elçi Moğollar tarafından yakalandı. Cete Emîri, Hudaydâd Hüseyinî'yi yanına çağırıp mektubu okudu ve ona bir söz bırakmadan öldürdü. El-Hüseyinî, s.70. Aynı kaynak Hudaydâd Hüseyinî'nin Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra Halil Sultan'ın yanındaki

Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra Halil Sultan emîrleri yanına çekip onlardan bi'at aldı. Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin oğlu Emîr Abdülhalik'i bağladı ve Alankûh Kalesi'ne sığındı.¹⁶⁰ Emîr Şah Melik kaleyi kuşattı. Halil Sultan, Emîr Hudaydâd Hüseyinî'nin oğlu Emîr Abdülhalik'i çözerek onun aracılığıyla Emîr Şah Melik'e haber gönderip kuşatmayı kaldırmasını, kendisinin bizzat Mirza Şahruh'a gideceğini söyleyince Emîr kuşatmayı kaldırdı.¹⁶¹ Ancak Halil Sultan buradan Mirza Şahruh'un yanına değil de Mirza Şahruh'un izniyle Otrar'a dönen Emîr Şeyh Nureddîn'in yanına gitti.¹⁶²

Mirza Şahruh; Emîr Alike Kükeltaş, Emîr Hasan Sûfi Tarhan ve Emîr Şah Melik'i Halil Sultan'a gönderdi. İtaat ederse saygı göstermelerini, aksi halde zor kullanmalarını söyledi. Halil Sultan'ın tekrar sultan olacak gücü kalmamıştı. Hatta neredeyse canından olacaktı. Mirza Şahruh'un yanına gitmekten başka da çaresi yoktu. Mirza Şahruh ile Halil Sultan Sir Deryâ üzerinde Aksulat'tan Otrar'a giden yol üzerindeki Uzun Ata denilen yerde buluştular. Halil Sultan ve Emîr Şeyh Nureddîn daha önceden buraya gelmişlerdi. Emîr Şah Melik ile Emîr Alike Kükeltaş da Halil Sultan ile görüşmek için kısa süre önce Otrar'dan gelmişlerdi. Bazı kaynaklar Emîr Şeyh Nureddîn'in arabuluculuğunda Halil Sultan ile Mirza Şahruh'un 27 Zilhicce 811/13 Mayıs 1409 tarihinde¹⁶³ anlaşma yaptığını

---

askerlerin Moğollara saldırarak çoğunu öldürüp ganimetlerle döndüklerini kaydetmiştir. El-Hüseyinî, s.70.

¹⁶⁰ El-Hüseyinî, s.70-71; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 303; Abdürrezzak es-Semerkindî, C. 2/1, s.105; Alan, s.94. İbni Arabşah, Moğolların Halil Sultan'a büyük saygı gösterdiklerini hatta aralarında tahtın da bulunduğu hediyeler gönderdiklerini kaydetse de onların ciddi bir askerî yardımda bulunmadığı anlaşılıyor. Çünkü Halil Sultan Hudaydâd'ın oğlu Abdülhalik ile birlikte Alankûh (Allay) kalesine çekilmek zorunda kalmıştı. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.98.

¹⁶¹ Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 303; Abdürrezzak es-Semerkindî, C. 2/1, s.105.

¹⁶² Hâfız-i Ebrû, C.3, s.305; Abdürrezzak es-Semerkindî, C. 2/1, s.105-106; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.98; Aynı Müellif, *Mirza Şahruh ve Zamani*, s.87. Barthold'a göre Halil Sultan Fergana ile Otrar arasındaki mesafeyi Moğolların desteği ile aşmış olmalıdır. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.98.

¹⁶³ Dizer, s.38.

kaydetmişlerdir.¹⁶⁴ Aslında Halil Sultan çaresizdir ve bir anlaşma yapacak durumda değildir. Ancak Şahruh'un inisiyatif ve merhameti ile hayatını devam ettirecek durumdadır. Bu nedenle bir anlaşmadan ziyade Mirza Şahruh'un lütfuyla Halil Sultan affedilmiş ve ona yeni görev yeri verilmiş olmalıdır. Zaten İbni Arabşah ve Devletşâh bu olayı doğrular nitelikte Halil Sultan'ın Mirza Şahruh'a teşekkür ettiğini, Mirza Şahruh'un da onun eski kusurlarından hiç bahsetmediğini anlatmasına bakılırsa bir anlaşmanın değil de bir lütfun olduğu açıkça anlaşılır.¹⁶⁵

Mirza Şahruh, huzuruna gelen Halil Sultan'ı çok iyi karşıladı. Yaptığı işler konusunda hiçbir şey söyleyip onu incitmedi. Şâd Mülk'ü de getirip kendisine teslim etti.¹⁶⁶ Yeğenine çeşitli hediyeler verdi. Artık Halil Sultan'ın hükümdarlık dönemi bitti. Halil Sultan üç yıl dokuz ay hüküm sürdü. Emîr Timur'un otuz üç yılda topladığı serveti tüketti.¹⁶⁷ Saltanatının yıkılmasına Şâd Mülk'ün sebep olduğu açıktır.¹⁶⁸

4. Rey Vâsilîği Sırasında Halil Sultan'ın ve Şâd Mülk'ün Ölümleri

Halil Sultan olayını halleden Mirza Şahruh Mâverâünnehr ve Türkistan vilâyetlerini oğlu Mirza Uluğ Bey'e verdi. Yanına da Emîr Şah Melik'i atabeg tayin etti. Halil Sultan'ı yanına alarak Horasan'a doğru yola çıkıp 4 Şaban 812/12 Aralık 1409 da Herât'a geldi.¹⁶⁹

Mirza Şahruh, Halil Sultan'ı da yanına alıp Ceyhun Nehri'ni geçip Herât'a doğru giderken Bağdad sınırına kadar Rey,

¹⁶⁴ El-Hüseynî, s.70; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.305; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.106; Hasan-ı Rumlu, s.74; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.99; Aka, *Timur ve Devleti*, s.55; Aynı Müellif, *Mirza Şahruh ve Zamani*, s.88; Alan, s.94.

¹⁶⁵ İbni Arabşah, s. 424; El-Hüseynî, s.70-71; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 305; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.106; Devletşâh, s.424; Hasan-ı Rumlu, s.74; Alan, s.94.

¹⁶⁶ İbni Arabşah, s.424; Ando, s.115.

¹⁶⁷ El-Hüseynî, s.71; Devletşâh, s.422; Hasan-ı Rumlu, s. 78.

¹⁶⁸ Hasan-ı Rumlu, s.78.

¹⁶⁹ İbni Arabşah, s.424; El-Hüseynî, s.70-71; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 305; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.106; Devletşâh, s.424; Hasan-ı Rumlu, s.74; Ando, s.115; Alan, s.94.

Kum, Hemedan ve Dinever vilâyetlerini ona verdi.¹⁷⁰ Halil Sultan, Mirza Şahruh ile birlikte Mâverâüneh'r'den Herât'a geldikten sonra bir süre burada dinlendi. Düzenlenen toyda eğlenildikten sonra görev yeri Rey'e doğru hareket etti.¹⁷¹

Emîr Hamza Kutuku, Emîr Polad ve Emîr Hızır sipahi de onunla birlikte 7 Zilkaade 812/13 Mart 1410 tarihinde yola çıktı. Emîrler birkaç merhale Halil Sultan ile birlikte gittiler.¹⁷² Halil Sultan on bin süvâri ile 7 Zilkaade 812/13 Mart 1410 tarihinde Irak-ı Acem'e geldi.¹⁷³ Rey'de bir buçuk yıl hüküm sürdü ve burada bazı kaynaklara göre iki üç gün bazılarının göre üç dört gün hasta yattıktan sonra 16 Receb 814/4 Kasım 1411 Çarşamba günü öldü.¹⁷⁴ Hastalığı belli değildi.¹⁷⁵

Genç yaşta öldüğü için etraftaki insanlar çok üzüldüler.¹⁷⁶ Claviyo'nun, Semerkand'da iken Halil Sultan'ı yirmi yaşında ve Yezdî'nin Emîr Timur öldüğünde yirmi bir yaşında olduğunu kaydetmelerine bakılırsa öldüğündeki yaşının yirmi sekiz civarında olduğu doğru çıkar.¹⁷⁷ İbni Arabşah, Mirza Şahruh'un onu zehirlediğini bunun ortaya çıkmaması için tüm gayreti sarf ettiğini kaydetmiştir.¹⁷⁸ Devletşâh, Halil Sultan'ın ölmeden önce şu beyti okuduğunu kaydetmiştir:

Ben cahillikle kimse bizim yayımızı çekemez derdim.

Ölüm geldi bizim yayımızı çektii.¹⁷⁹

¹⁷⁰ İbni Arabşah, s.423; Shiro, s.115. Ayrıca ona nekkâre de verdi. Devletşâh, s. 425.

¹⁷¹ El-Hüseynî, s.71; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 353-354; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.121-122; Ando, s.115.

¹⁷² Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 354; Muiz, s. 147; Abdürrezzak es-Semerkandî, C.2/1, s.152; Devletşâh, s.425 Mîrhând, s.605; Hasan-ı Rumlu, s.78, dn 150.

¹⁷³ Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 354; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.122; Mîrhând, s.605.

¹⁷⁴ İbni Arabşah, s.424; Hâfız-i Ebrû, C.3, s. 437; Muiz, s. 147; Devletşâh, s.425; Abdürrezzak es-Semerkandî, C. 2/1, s.152; Hasan-ı Rumlu, s.78, dn 150; Kadı Ahmed Gaffârî-yi Kazvîni, s. 237; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.99. Aynı Müellif, *Halil Sultan*, s.162.

¹⁷⁵ Hâfız-i Ebrû, C.3, s. s.439.

¹⁷⁶ İbni Arabşah, s.423; Hâfız-i Ebrû, C.3, s.439. Halil Sultan 28 yıl 22 gün yaşadı. Klaviyo, s. 96-97; Muiz, s. 147; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s. 72.

¹⁷⁷ Claviyo 153; Şerefüddin Ali Yezdî, s.451; Hasan-ı Rumlu, s.79, dn 150.

¹⁷⁸ İbni Arabşah, s.424; Ando, s.115.

¹⁷⁹ Devletşâh, s.425.

Şâd Mülk de kocasından sonra çok üzülmüş ve yaşamak istemeyip intihar etmiştir.¹⁸⁰ İbni Arabşah; Şâd Mülk'ün ise Halil Sultan'ın üzüntüsüyle "Sensiz dünya bana ne gerek!" diyerek gözyaşları içinde şu dörtlüğü okuduğunu,

Sendin şu göz bebeğimin karası

Sana bakarak ağladı, hep ağladı

Senden sonra yaşamak bana ne gerek

Senin için hep endişeliydi bu yürek

daha sonra eline hançeri alıp göğsüne sapladığını, hançerin göğsünün bir yanından girip öbür yanından çıktığını herkes bu duruma çok üzülüp gözyaşına boğulduğunu kaydetmiştir.¹⁸¹ Aynı müellif, Halil Sultan ile Şâd Mülk'ün cenazesini bir mezara koyduklarını ve zamanın insanlarının onlara şu hüznü beyiti okuduklarını kaydetmiştir.

Garibiz biz, ey komşular, bu yerde

Garibin dostu yine garibdir gurbette¹⁸²

Halil Sultan ve Şâd Mülk'ün Rey'deki Tuğrul Burcu'nda (Burc-ı Tuğrul) gömülü oldukları rivayet edilmektedir.¹⁸³ Bu üzüntü bitmeden Halil Sultan'ın Meşhed'de bulunan annesi Hanzâde'nin de ölüm haberi geldi ve orada toprağa verildi.¹⁸⁴ Hâfız-i Ebrû bu iki ölümün halkı çok üzdüğünü bu üzüntüden insanların içlerinden adeta dumanlar çıktığını kaydetmiştir.¹⁸⁵

Halil Sultan çok yakışıklı, iyi ahlâklı, zarif ve cömert bir şehzâde idi.¹⁸⁶ Onun hakkında İbni Arabşah "Yusuf gibi yakışıklı, Muhammed gibi güzel ahlâklı, Halilürrahmân gibi mülâyim, İsmail gibi sadık, güler yüzlü ve latif tabiatlı biriydi. Yaratıcı onun faziletlerini "kaf" ve "nun" harfleriyle yazıp gayet güzel "hareke" ve sükûn" süslemişti. Onun özel levhasına

¹⁸⁰ İbni Arabşah, s.424; Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.99; Dizer, s.38.

¹⁸¹ İbni Arabşah, s.423.

¹⁸² İbni Arabşah, s.424.

¹⁸³ Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamani*, s.100, dn. 8.

¹⁸⁴ Hâfız-i Ebrû, C.3, s.439; Hasan-ı Rumlu, s. 79, dn. 150.

¹⁸⁵ Hâfız-i Ebrû, C.3, s.439.

¹⁸⁶ Devletşâh, s. 422.

yazılan ilk şey “elif” gibi boyu idi. Onun “lâm”ından dönen kişiler “dal” ve “cim” gibi eğilip hizmetinde yay gibi bükülüp kaldılar. “Sin” harfinin dişleri gibi muntazam dişleri, ağzının “mim” harfi gibi hoş biçimi nedeniyle hiçbir zaman yalan söylemekle veya verdiği sözden dönmekle suçlanmadı. Huzuruna çıkabilen her insan onun nimetlerinden abad oldu. Buna karşılık kendisine söz verdiği halde sözünü tutmayan, ahbine vefa etmeyen herkese karşı üstünlük sağladı. Pâdişâhlar onu övdüler ve tahta cülûsunu tebrik ederek Tanrı’dan ona başarılar dileyip “Yâsîn Tâhâ” dediler.¹⁸⁷

Halil Sultan zamanında fazıllar çok lütuf gördüler. Onun cömertliği ile ilgili olarak şu sözler söylendi: “Senin cömertlik elin, malı, serveti o kadar yerlere, ayaklar altına dökmüştür ki kimse altını topraktan ayırt edemez bir hale gelmiştir.”¹⁸⁸

Halil Sultan şiire ve şâirlere çok fazla kıymet vermiştir.¹⁸⁹ O şiir ilmini Hâce İsmetullah-ı Buhârî’den öğrendi.¹⁹⁰ Kendi döneminde yaşayan Bisâtî’ye ikramlarda bulunmuştur. Bisâtî Halil Sultan için şu mısrayı söylemiştir:

“Gönül bir şişedir. Senin gözlerin onu köşeden köşeye götürüyor. Korkarım bu sarhoşlar onu kırmasınlar.”¹⁹¹

Barthold, A. Müller’in Halil Sultan için: “Hayatının romantik yönleri gerçekten o devrin umûmî karakterine az uygundu. Genç yaşta kahramanlıklar göstererek yükselen Halil Sultan Avrupalı Oryantalistlerin belirttiği gibi duygulu bir çoban olmaktan uzaktı.” sözlerinin aksine onun eşine karşı gösterdiği âlicenaplığın, aynı dönemdeki diğer şehzâdelerin davranışlarıyla ve zamanın adetleriyle tezat teşkil edecek derecede olduğunu kaydedip Halil Sultan’dan övgüyle bahsetmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ İbni Arabşah, s. 372.

¹⁸⁸ Devletşâh, s.422.

¹⁸⁹ Devletşâh, s.422, 425. Onun yazdığı beyit için bkz. Ali Şîr Nevâyî, *Mecâlisü'n-Nefâyis*, (Haz. Hüseyin Ayan vd.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., 1995, s.180-181.

¹⁹⁰ Devletşâh, s.425; Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, s.177.

¹⁹¹ Ali Şîr Nevâyî, s.9; Devletşâh, s.422.

¹⁹² Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, s.99; A. Müller, “Der İslam in Morgen und Abeland”, Berlin 1887, C.2, s. 335’ten naklen Barthold, *Halil Sultan*, s.162.

Halil Sultan'ın Şâd Mülk'den Emirzâde Muhammed Bekir adında oğlu ve Bad el-Mülk isminde kızı vardı.¹⁹³ Bad el-Mülk Ağa Uluğ Bey ile evlenmiştir.¹⁹⁴

Sonuç

Halil Sultan, Emîr Timur'un ölümünden sonra ortaya çıkan taht mücadelelerinde birçok emîrin ve diğer üst düzey devlet adamlarının desteğini alarak hükümdar olmayı başardı. Ancak saltanatını devam ettirmenin yolunun yanındakileri para ve değerli şeylerle hoşnut etmek olduğunu düşünmesi en büyük hatasıdır. Hem Emîr Timur'un yıllarca biriktirdiği hazinesini harcadı hem de bu düşüncesi hükümdarlığında acizliklere sebep oldu. Ancak Halil Sultan'ın asıl sonunu getiren olay Şâd Mülk'e zafiyet göstermesi ve özel hayatı ile devlet hayatını birbirine karıştırmasıydı. Şâd Mülk belki soylu bir aileden gelse veya devlet yönetme tecrübesine sahip bir babanın yanında yetişmiş olsaydı devlet bu kadar zaafa düşmezdi. Ancak onun hem alt tabakadan gelmesi, hem devlet yönetmeden habersiz olması, hem de toplumun en alt katmanlarından kişileri yönetimde söz sahibi yapması Halil Sultan'ın saltanatının sonunu getirdiği gibi çok yorucu bir hayat ile her ikisinin de ömürlerini bitirdi.

Ancak burada bir tespiti de yapmak gerekir. O da şudur: Şâd Mülk her ne kadar bir cariyeye ve aşağı tabakadan da olsa Halil Sultan'ı çok sevmiştir. Onun devlet yönetimindeki yanlışları, emîrleri küstürmesi, hazineden yaptığı israf boyutunu aşan harcamalar en önemli eksikliği olsa da bunu Halil Sultan'a zarar vermek için yapmamıştır. Bu belki de Şâd Mülk'ün karakteri, belki içindeki bastırılmış eziklikten kaynaklanmış olabilir. Ama Halil Sultan'dan sonra kendi canına kıyması onun kocasına karşı duyduğu büyük aşkın göstergesidir.

---

¹⁹³ Muiz, s.148-149.

¹⁹⁴ Muiz, s.161. Ali: Annesi cariyedir. Muiz 148. Kızı Küçük Ağa (Şirin Bike Ağa) ve oğulları Mahmud Bahadır ve Birkül'ün anneleri Cihan Sultan Begim, Arlat kabilesinden Emirzâde Ali'nin kızıdır. Muiz 148-149.

Kaynaklar

- Abdülhüseyn-i Nevâî, *Esnâd ü Mükâtebât-ı Târîh-i İrân ez Tîmûr tâ Şâh İsmâ'îl*, Tahran 1341.
- Abdürrezzak es-Semerkindî, *Matlaü's-Sadeyn ve Mecmau'l- Bahreyn*, C.1/2, 2/1, 2/2, (Edt. A. Hüseyin Nevâî), Tahran: Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî ve Mütalaat-ı Ferhengi, 2004.
- Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, Ankara: TTK, 1994.
- Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, Ankara: TTK, 1994.
- Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Ali Şîr Nevâyî, *Mecâlisü'n-Nefâyis*, (Haz. Hüseyin Ayan vd.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., 1995.
- Ando, Shiro, *Emîr Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-Ansab*, Berlin 1999.
- Anonim, *Mu'izzu'l-ensâb*, İstoria Kazah u Persidskih İstocnikah, III, (Prevad (Çev). Ş. H. Vahidov), Almatı: Dayk Press, 2006.
- Barthold, W., "Halil Sultan", *İ.A.*, C.5, İstanbul: MEB, 1987, ss.162.
- Barthold, W., *Uluğ Beg ve Zamani*, Çev. İsmail Aka, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, (862/1458'den sonra) *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, (Çev. İ. Aka), Ankara: TTK, 2011.
- Devletşâh-ı Semerkandî (ö. 899/1494), *Tezkîretü's-Şuarâ (Tezkere-i Devletşâh)*, C. 3, (Trc. Necati Lügal), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1997.
- Dizer, Muammer, *Uluğ Bey*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fâsîhî*, C. 3, (Tsh. ve Thş. M. Ferruh), Meşhed: Kitabfuruş-ı Bastan, 1339.
- Groussed, Rene, *Bozkır İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.
- Hâfız-i Ebrû (ö. 833/1430), *Zubdetü't-Tevârîh*. C.2-3, (Neşr. S. K. Cevâdî), Tahran: Kitabhâne-yi Millî-yi İrân, 1380.
- Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdî'l-Beşer*, C.3, (Neşr. Mu-

- hammed Debrsiyâkî), Tahran: Kitâbfurûş-i Hayyam, 1362.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarîh*, (Çev. M. Öztürk), Ankara: TTK, 2006.
- Hesamipour, Ahmad, *El-Fuşenci'nin "İbret'n-Nâzurîn" Adlı Eserinde Timur Devri Olaylar (Metin, Çeviri ve Değerlendirme)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Hüseyin Mîr Ca'ferî, *Târîh-i Timurîyân ve Türkmânân*, Tahran 1393.
- İbni Arabşah (ö. 84/1450), *Acâibu'l-Makdûr fî Nevâib-i Emîr Timur (Bozırdan Gelen Bela)*, (Arapçadan çev. ve notlar Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay., 2012.
- Kadı Ahmed Gaffârî-yi Kazvînî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, (Neşr. H. Nirâkî), Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hâfız, 1342.
- Klaviyo, (ö. 1412), *Emîr Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, (Çev. Ö. R. Doğrul), İstanbul: Nakışlar Yay., 1975.
- Lamb, Harold Albert, *Emîr Timur*, (Çev. A. Göke Bozkurt), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2020.
- Manz, Beatrice Forbes, "Timurids", *EJ²*, Vol. X, Leiden-Brill 2000, ss.513-516.
- Manz, Beatrice Forbes, *Emîr Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihî*, (Çev. Zuhâl Bilgin), İstanbul: Kitap Yay., 2006.
- Minorsky, V., "The Qara-qoyunlu and the Qutb-shahs (Turkmenica, 10)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 17, No. 1, (1955), pp. 50-73.
- Mîrhând, (ö. 903/1498), *Ravzâtu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. 6, (Neşr. Çapepirûz), Tahran: Kitabfuruşîha-yi Merkezi Hayyam, 1339.
- Mirza Haydar Duğlat (ö.1545'ten sonra), *Tarih-i Reşidî*, (Türkçe Çev. Osman Karatay), İstanbul: Selenge Yay., 2006.
- Nizâmüddîn Şâmî, (ö. 814/1411-1412), *Zafernâme*, (Çev. N. Lügâl), Ankara: TTK, 1987.
- Şahin, Mustafa, "Moğollar ve Timurlular Döneminde Önemli Bir Yaylak: Bâdgâs", *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, (Edt. Mustafa Cin-Nazım Kuruca), Giresun, 2020, ss. 66-86.

- Şahin, Mustafa, *Ortaçağ'da Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2013.
- Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafername*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay. 2013.
- Tâcü's-Selmânî (ö. 812/1410'dan sonra), *Târîhnâme*, (Çev. İ. Aka), Ankara: TTK, 1988.
- Yüksel, Musa Şamil, "Türk Kültüründe "Levirat" ve Timurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages*, C..5, S.3, (2010), ss. 2027-2058.
- Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: TTK, 2009.